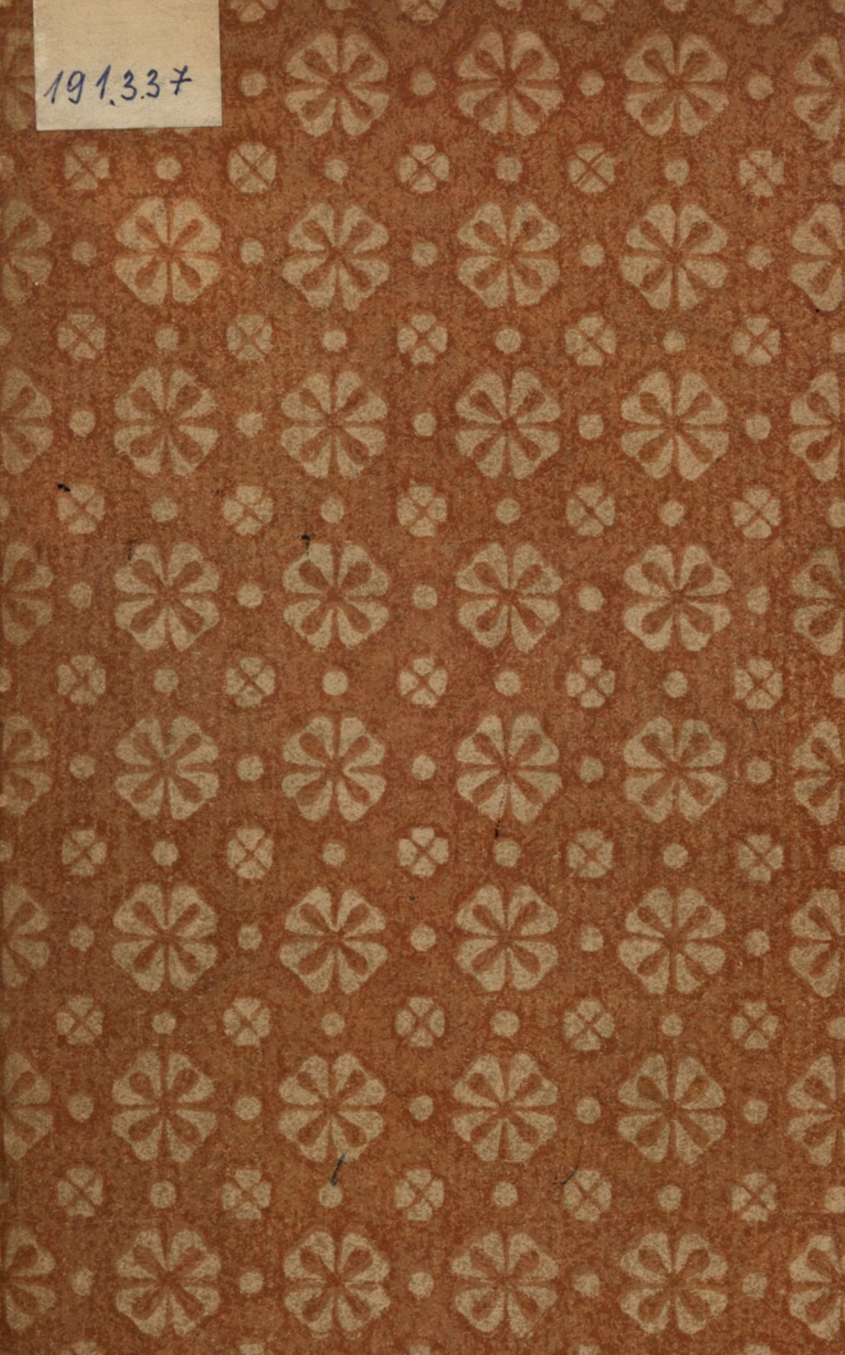

191.337

KÖLTŐI
PÁLYAMŰVEK

MELLYEKET

MDCCCXLVII-BEN KOSZORÚZOTT

ÉS KITÜNTETETT

A' KISFALUDY-TÁRSASÁG.

PESTEN,
EGGENBERGER ÉS FIA ÁRUJOK.

1847.

TOLDI,

KOSZORÚZOTT KÖLTŐI BESZÉLY XII ÉNEKBEN

ARANY JÁNOSTÓL.

SZUHAY MÁTYÁS,

DICSÉRETTTEL KITÜNTETETT KÖLTŐI BESZÉLY

TOMPA MIHÁLYTÓL.

BOSNYÁK ZSÓFIA.

KOSZORÚZOTT LEGENDA

GARAY JÁNOSTÓL.

PESTEN,

BEIMEL NYOMTATÁSA.

1847.

191.337
Országos Széchényi Könyvtár

Leltári szám:

v240-3139 / 1966

I.

T O L D I.

KOSZORÚZOTT KÖLTŐI BESZÉLY

TIZENKÉT ÉNEKBEN.

IRTA

ARANY JÁNOS.

T O L D I.

„Mostan emlékezem az elmúlt időkről,
Az elmúlt időkben jó Tholdi Miklósról“

Illosvai.

Mint, ha pásztortűz ég őszi éjtszakákon,
Messziről lobogva tenger pusztaságon :
Toldi Miklós képe úgy lobog fel nékem
Majd kilenc tiz ember-öltő régiségben.

Rémlík, mintha látnám termetes növését,
Pusztító csatában szálfá-öklelését,
Hallanám dörögő hangjait szavának
Kit ma képzelnétek isten haragjának.

Ez volt ám az ember , ha kellett , a gáton ,
Nem terem ma párja hetedhét országon ,
Ha most feltámadna s eljöne közétek ,
Minden dolgát szemfényvesztésnek hinnétek.

Hárman sem bírnátok sulyos buzogányát ,
Parittyaköveit , öklelő kopjáját ,
Elhülnétek , látva rettenetes pajzsát ,
,És , kit a csizmáján viselt , sarkantyuját.‘ *)

I. ÉNEK.

„Nyomó rudat fél kezével kapta vala,
Buda felé azzal útát mutatja vala.“

Illósvai.

Ég a napmelegtől a kopár szik sarja,
Tikkadt szöcskenyájak legelésznek rajta;
Nincs egy árva fűszál a tors közt kelőben,
Nincs tenyéryi zöld hely nagy határ mezőben.

Boglyák hüvösében tiz tizenkét szolgál
Hortyog, mintha legjobb rendin menne dolga;
Hej, pedig üresen, vagy félig rakottan,
Nagy szénás szekerek álldogálnak ottan.

Ösztövér kutágas, hórihorgas gémmel
Mélyen néz a kútba s benne vizet kémel:
Óriás szunyognak képzelné valaki,
Melly az öreg földnek vérit most szija ki.

Válunál az ökrök szomjosan delelnék,
Bögölyök hadával háborúra kelnek:
De felült Lackó ¹⁾ a béresek nyakára,
Nincs ki vizet merjen hosszú csatornára.

Egy, csak egy legény van talpon a vidéken,
Meddig a szem ellát puszta földön, égen.

Szörnyü vendégoldal reng araszos vállán,
Pedig még legénytoll sem pehelyzik állán.

Széles országra messze, messze bámul,
Mintha más mezőkre vágyna e határrul:
Azt hinné az ember: élő tilalomfa,
Ütve „általutnál” egy csekély halomba.

Szép öcsém: miért állsz ott a nap tűzében?
Lát’ d a többi horkol boglya hűvösében;
Nyelvel a kuvasz is földre hengeredve,
S a világért sincs most egerészni kedve:

Vagy soha sem láttál olyan forgószelet
Mint az, a ki mindjárt megbirkózik veled,
És az utat nyalja sebesen haladva,
Mintha füstokádó nagy kémény szaladna?

Nem is, nem is azt a forgószelet nézi
Mely a hamvas utat véges végig méri:
Tul a tornyon, melyet porbul rakott a szél,
Büszke fegyver csillog, büszke hadsereg kél.

És a mint sereg kél szürke por ködéből,
Úgy kel a sohajtás a fiu szivéből;
Aztán csak néz, csak néz előre hajolva,
Mintha szive lelke a szemében volna.

„Szép magyar leventék , aranyos vitézek !
Jaj be keservesen , jaj be busan nézlek.
Merre , meddig mentek ? Harcra ? háborúba ?
Hirvirágot szedni gyöngyös koszoruba ?
Mentek-e tatárra ? mentek-e törökre
Nekik jó éjtszakát mondani örökre ?
Hej ! ha én is , én is köztetek mehetnék ,
Szép magyar vitézek , aranyos leventék !“

Ilyen forma Toldi Miklós gondolatja ,
Mely sovárgó lelkét mélyen szántogatja ,
S a mint fő magában , a mint gondolkodik ,
Szíve búbanatban összefacsarodik.

Mert vitéz volt apja ; György is , álnok bátyja ,
A királyfi mellett nőtt fel mint barátja ;
S míg ő béresekkel gyűjt , kaszál egy sorban ,
Gögösen henyél az a királyudvarban.

Itt van immár a had , Lacfi nádor hada ,
Itt kevély hadával Lacfi Endre maga ;
Délcegen megüli sárga paripáját ,
Sok nehéz aranyhim terheli ruháját ;
És utána nyalka , kolcsagos legények ,
Tombolván alattok cifra nyergü mének :
Nézi Miklós , nézi , s dehogy veszi észbe
Hogy a szeme is fáj az erős nézésbe.

„Hé, paraszt! melyik út megyen itt Budára?“

Kérdi Lacfi hegykén, csak amugy félvállra;

De Toldinak a szó szívébe nyilallik,

És olyat döbben rá, hogy kívül is hallik.

„Hm, paraszt én!“ emigy füstölög magában,

„Hát ki volna úr más széles e határban?“

Toldi György talán, a róka lelkű bátya,

Ki Lajos királynál fenn a tanyért váltja?

Én paraszt? én?“ — A mit még e szóhoz gondolt,

Toldi Györgyre szörnyű nagy káromkodás volt.

Azzal a nehéz fát könnyeden forgatja,

Mint csekély botocskát véginel ragadja;

Hosszan, egyenesen tartja fél kezével

Mutatván az utat, Budára hol tér el,

S mintha vassá volna karja, maga vála

Mégcsak meg sem rezzen a kinyújtott szálfa.

Nádorispán látja Toldit a nagy fával,

És elámul rajta mind egész hadával.

„Ember ez magáért“ Lacfi mond „akárki;

No s fiúk, birokra hadd lássuk ki áll ki?“

Vagy ki tartja úgy fenn, azt a hitvány rudat,

A mellyel mutatja e suhanc az utat?“

Szégyen és gyalázat! zúg, morog mindenki,

Egy paraszt fiuval még sem áll ki senki!

De ki vína bajt az égi háborúval,
 Szélveszes, zimankós, viharos borúval?
 És ki vína isten tüzes haragjával,
 Hosszu, kacskaringós, sistergő nyilával?

Mert csak az kössön ki Toldival, ha drága
 S nem megunt előtte isten szép világa;
 Jaj keserves annak a ki jut kezébe,
 Meghalt anyjának is visszari ölébe.

Elvonul a hadnép hosszú tömött sorban,
 Toldiról beszélnek az egész táborban;
 Mindenik mond neki nyájasat, vagy szépet,
 Mindenik derít rá egy mosolygó képet.

Egyik így szól: „bajtárs! mért nem jössz csatára?
 Illy legénynek mint te ott van ám nagy ára.“
 Másik szánva mondja: „szép öcsém, be nagy kár,
 Hogy apád paraszt volt s te is az maradtál.“

Elvonúl a tábor, csillapul moraja:
 Ezt a szél elhordta, azt a por takarja;
 Toldi meg nagy búsan haza felé ballag,
 Vaskos lábnyomától messze reng a parlag.

Mint komor bikáé olyan a járása
 Mint a barna éjfél szeme pillanása,
 Mint a sértett vad kan fú veszett dühében,
 Csaknem összeroppan a rud vas kezében.

II. É N E K.

„ hogy Budából Toldi György megjö vala,
 Ücsesét gyakran feddi vala.“

Illosvai.

Igy vesződék Miklós , nyers , haragos búban ,
 De van drága dolog otthon Nagyfaluban :
 Tán kigyult a ház is ugy füstöl a kémény ,
 Nagy kolonc köszönget a kút méla gémén .

A malacnép sí rí ; borju , bárány béget ;
 Aprómarha-nyáj közt van szörnyü itélet ;
 A fehér cseléd közt a beteg sem lomha :
 Holmi kis vásárnál népesebb a konyha .

Egy cseléd vizet tesz félakós bögrében ,
 Mely ha forr a tűzön s nem fér a bőrében
 Akkor a baromfit gyorsan bele mártja ,
 Tollait letörli , bocskorát lerántja .

Van ki a kis bárányt félti izzadástul ,
 S bundáját lerántja , még pedig irhástul ;
 Más a vékonypéNZü nyulat szalonnázza ,
 Hogy csöpögjön zsirtól ösztövéR csontváza .

Másik a malacot láng felett hintálja ,
 Szőrit kés fokával bőrig beretválja ;
 Bort ez csobolyóban az kecsketömlőben ,
 Kenyeret hoz amaz bükkfa tekenőben . . .

— Mit jelent e hü-hó gyászos özvegy házban ,
 Hol a dinom-dánom régen volt szokásban ?
 Toldi Lőrincnének most van-é a torja ?
 Vagy menyekzőjének hozta így a sorja ?
 Tán megunta gyászos özvegysége ágyát ,
 S másnak adta élte fonnyadó virágát ?

Nincs halotti tora Toldi Lőrincnének ,
 Napja sem derült fel új menyekzőjének ;
 Másért sütnek főznek , másért lakomáznak :
 György van itthon , első szülötte a háznak.

Toldi György nagy ur volt. Sok becses marhája ,
 Kincse volt temérdek s arra büszke mája ,
 Sok nemes vitéze , fegyveres szolgája ,
 Sok nyerítő méne , nagy sereg kutyája.

Látogatni jött most negyvened magával
 Renyhe sáska népnek pusztító fajával ,
 És a kész haszonnak egy felét fölenni ,
 Más felét magának tarsolyába tenni.

György az édes anyját hidegen köszönté
 Bár ez a lelkét is majd elébe önté ;
 „Hát a másik hol van ?“ fanyalogva kérdi.
 Senki sem hinné hogy kedves öcscsét érti.

„Szénát hord szegényke künn, a béresekkel,
 Hivatom — “ de György ur ezt rikoltja: „nem kell.“
 Nem kell! és e két szó úgy esik anyjának,
 Mintha a szívébe nagy kést mártanának.

Nem kell? — Im azonban kelletlen, hivatlan
 A fiu betoppan, szive égő katlan;
 Belsejét még most is furja és faragja
 Szégyenítő bújja, búsító haragja.

Mégis mind a mellett — mily isten csodája! —
 Egy zokszót sem ejt ki Toldi Györgyre szája :
 Lelke gyűlölségén erőt vesz valami,
 Valami, nem tudom én azt kimondani.

A mint látja Györgyöt hirtelen, váratlan,
 Karja ölelésre nyílik akaratlan;
 De az eltaszítja testvérét magától,
 Gögösen fordul el jó atyjafiától.

A szegény anyának köny tolul szemébe,
 Köszivü fiának sírva lép elébe,
 Reszkető ajakkal, keze fejét gyurván
 Ott reménykedik, de György korholja durván :

„Úgy anyám! kecsertesd ölbeli ebedet,
Ójad fúvó széltől drága gyermekedet;
Mártsad tejbe vajba, mit se kiméelj tőle,
Majd derék fajankó válik ugy belőle.

Most van a dandárja ¹⁾ réten a munkának,
De foga nem fülk ahoz e gazdának,
Mint kopó megérzi a zsiros ebédet,
S tövel, hegygyel össze hagyja a cselédet.

Igy sirattad mindig, én ha mondtam néha:
Nem válik belőle semmi, csak nagy léha ²⁾,
Hogy parasztnak is rossz, lebzsel kész-akarva,
Noha birna dolgot, mért erős, mint marha.

Most tehetd ablakba: húsa és kövére
Szépen nő naponként anyja örömére“
Szóla György s kitoldá a szót egy kacajjal,
Melyre Miklós felbug tompa hosszú jajjal:

„Átok és hazudság minden ige szádban,
Egy betű való sincs, Toldi György, a vádban.
Jól tudom mi lappang bokrodnak megette.
Ugy szeressen isten, a hogy engemet te!

Rosz vagyok parasztnak, rossz vagyok vitéznek,
Béresek között is töl cudar csihésnek; ³⁾
Forr epéd, hogy más is márt veled egy tálba,
Vesztenél, ha tudnál, egy vizes kanálba.

Azért, hogy senkinek láb alatt ne legyek,
 Nem bánom én, igen, akár ma elmegyek;
 Száz mérföld a világ erre is, arra is:
 Nem bánom én, igen, elmegyek én ma is.

De a mi az enyém, azt elviszem innét:
 Add ki, bátya, tüstént, a mi engem illet;
 Add ki a jusomat: pénzt, paripát, fegyvert;
 Azontul — az isten áldjon minden embert.“

„Itt a jus, kölök; ne mondd hogy ki nem adtam!
 György kiált és arcul csapja, szintugy csaltan.
 Toldi Miklósnak sincs ám galambepéje,
 Boszuállás lelke költözik beléje;

Szeme, mint az acél, a szikrát ugy hányja,
 Ütni készül ökle csontos buzogánya;
 György ijedve hátrál, oda van egészen:
 E csapás utósó szélütése léssen.

S Györgyöt e csapással hűs verembe tennék,
 Isten kenyéréből hol többé nem ennék,
 Hol, mint egy repedt csont, deszka közé kötve
 Itéletnapig sem forradozna össze:

De midőn az öcscse épen megrohanja,
 Elsikoltja magát s közéjük fut anyja,
 Testével takarja Györgyöt és ugy védi,
 Pedig nem is Györgyöt, hanem Miklóst félti.

Most a szörnyü gyermek karját elereszté ,
Fejét és szemeit búsán lefüggeszté ,
S mintha most ocsúdnék forró-hideg lázból ,
Tántorogva ment ki az apai házból.

Méne elbusúlva , némán haragjában ,
És leült az udvar távolabb zugában ,
Ott fejtét a térdin tenyerébe hajtá ,
S zokogott magában, de senki sem hallá.

III. É N E K.

„Öccsére Miklósrá nagy haragja vala,
Szerető szolgáját mert megölte vala.“

Illosvai.

Bezzeg nem busultak ám az ősi házban,
Szintén eltörödtek az evés-ivásban.

Fölkelvén pedig jó Toldi György asztala:
„Vitéz ő szolgái rudat hánynak vala.“

Ifju vér, öreg bor fickándott erőkbén,
A fa dárda vigan perdült jobb kezökben;
Mindenik kötődék, hangosan nevetve,
S mint szilaj csikóé, magas volt a kedve.

Toldi György meg a mint torkig itta ette,
Egy öreg karszékbe ur-magát vetette,
És az eresz alól gyönyörködve nézi
Hogyan játszadoznak csintalan vitézi;

Majd, midőn meglátta a telek lábában
Ülni öccsét Miklóst nagy-busan magában,
Feltámad lelkének szennyes indulatja,
S nagy fejü legényit ily szókkal biztatja:

„Hé, fiúk! amott ül egy tüzok magában,
 Orrát szárnya alá dugta nagy buvában;
 Gunnyaszt, vagy dög is már? lássuk, fölrepül-e?
 Meg kell a palánkot döngetni körüle.“

Mint kutyák közé ha nyúlfiat lökének,
 Kaptak a beszéden a szilaj legények.
 Döng a deszkabástya Miklósnak megette,
 Miklós a kudarcon ‚búskodik‘ felette.

Mert fölélni könnyü, könnyü nem csak észszel,
 Hanem ökölrel is, és megfogni kézzel,
 Hogy csak öt boszantja mind e vastag tréfa,
 Mely ugyan fejtől sem jár messze néha.

Toldi tür azonban: bárha nem békével,
 Birkozik nagy lelke fellázadt dühével;
 Majd meggyözi magát, s megvetéssel türi,
 Szolganép belöle a csufot hogy üzi.

Mert e nép eperszem volna haragjának,
 Boszuló karjától úgy elhullanának
 Mint a Sámsonétól, kiről irva vagyon,
 Hogy ezer pogányt vert egy állcsonttal agyon.

Türte Miklós, türte a meddig türhette,
 Azzal álla boszút, hogy csak fel sem vette;
 Ugy mutatta, mintha nem is venné észre,
 Fülét sem mozdítá a nagy döngetésre.

De, midön egy dárda válla csontját érte,
 Iszonyatosképen megharagutt érte,
 S melyen ült, a malomkö-darabot, fogta,
 Toldi György boszantó népe közé dobta.

Repül a nehéz kö: ki tudja hol áll meg?
 Ki tudja hol áll meg s kit hogyan talál meg?
 Fuss, ha futhatsz, Miklós! pallos alatt fejed!
 Víz sem mossa rólad le a gyilkos nevet!

Elvadulsz, elzüllöl ¹⁾ az apai háztól,
 Mint a mely kivert kan elzüllik a nyájtól:
 Ki egyet agyarral halálosan sérte,
 Ugy aztán kimarta őt a többi érte.

Elrepült a nagy kö, és a hol leszállta,
 Egy nemes vitéznek lön szörnyü halála:
 Mint olajütöben szétmállott a teste,
 És az összetört hús vérolajt ereszte.

Vérit a poros föld nagy-mohón felnyalta,
 Két szemét halálos hályog eltakarta,
 S a ki őt eloltá, az a veszedelem
 Mindenik bajtársnak fajt, csak öneki nem.

György haragja pedig leszen rendkívüli,
 Mert vitéz szolgáját igen keserüli.
 Másfelől örül hogy gyilkos a testvére,
 Kit, hogy elveszessen, most esik kezére.

Most ravasz szándékát , melynek úta görbe ,
 Eltakarja törvény és igazság örve ,
 És , hogy ücscsét bíró hírével megrontsa ,
 El kell fogni nyomban , az kemény parancsa.

IV. ÉNEK.

„Igen keserüli Miklóst az ő anyja:
Titkon azért őtet éléssel táplálja.“

Illosvai.

Mint a himszarvas , kit vadász sérte nyíllal ,
Fut sötét erdőbe sajtó fájdalommal ,
Fut hideg forrásnak enyhítő vizére ,
És ezerjő-füvet tépni a sebére ;
 Jaj! de a forrásnak kiszáradt az ágya ,
Az ezerjő-füvet írúl sem találja ,
Minden ág megtépte , tüske megszakgatta ,
Ugy , hogy még aléltabb most az isten-adta :

Ugy bolyonga Miklós. Nyakán ült a búja ,
Oldalát kikezdte annak sarkantyúja ,
S mint bezárt paripa , mely fölött az ól ég ,
Szive a mellében akép hánykolódék.

 Bujdosék az ,Éren ,‘ bujdosék a ,Nádon ,
Nincs hová lehajtsa fejét a világon.
Hasztalan kereste a magánosságot ,
Mert beteg lelkének nem lelt orvosságot.

És mint a toportyán ¹⁾, ha juhász kergette,
 Magát egy kiszáradt nagy nádasba vette :
 Ott is azt susogta a nád minden szála :
 Széles e világon nincsen árvább nála.

Nádtors lön az ágya, zsombok ²⁾ a párnája,
 Isten kék egével fődve a tanyája,
 Mignem a sötét éj szárnya alá vette
 S fekete ponyvából sátort vont felette.

Majd az édes álom pillangó képében
 Elvetődött arra tarka köntösében ;
 De nem mert szemére szállni még sokáig
 Szinte a pirosló hajnal hasadtáig ;

Mert félt a szunyogtól, félt a szúrós nádtól,
 Jobban a nádasnak csörtető vadától,
 Félt az üldözőknek távoli zajától,
 De legis-legjobban Toldi nagy bajától.

Hanem a midőn már szépen megpitymallott,
 És elült a szúnyog, és a zaj sem hallott,
 Akkor lelopódzott a fiu fejére,
 Két szárnyát teríté annak két szemére ;

Aztán álommézet csókolt ajakára,
 A kit mákvirágból gyűjte éjtszakára ;
 Bűvös bájos mézet, úgy hogy édességén
 Tiszta nyál csordult ki Toldi szája végén.

De a kínos éhség azt is irigyelte,
 Hajnali álmából csakhamar fölverte,
 S addig ösztökélte, addig korbácsolta,
 Mig a rétet összevissza barangolta;
 Fölkereste fészkit a réti madárnak,
 Szárca-, vadrucának, bibicnek, sirálynak,
 Házukat feltörte és kifosztogatta,
 Tarka tojásikkal éhét elaltatta.

Vadmadár-tojással éh-szomját elervén
 Szörnyen hányta a hab a jövőnek tervén:
 Merre menjen? mihez fogjon? uramfia!
 Nincsen hű lelkének hová fordulnia.

Mert elmenne könnyen, el is bujdokolna,
 Ha az édes anyja előtte nem volna:
 Jaj, de majd ha róla hírt nem hallanának,
 Megrepedne szíve az édes anyjának.

Három napig magát ekép vesztegette,
 Harmadik nap a nád megzörrent megette,
 Azt gondolta farkas: meg sem moccan karja,
 Mert ellátta, hogy öt csak testvére marja.

Pedig Bencé volt az, régi hű cseléde,
 A kit anyja küldött felkeresésére,
 Ki nagy zokogással nyakába borulva
 Így szólott Miklóshoz egy kis idő múlva:

„Jaj! eszem a lelked, beh jó hogy meglellek,
 Harmad napja már hogy mindenütt kereslek;
 Tüvé tettem érted ezt a tenger rétet,
 Soh' sem hittem hogy meglássalak ma téged.

Hogy vagy édes szolgálóm? ³⁾ nem haltál meg éhen?
 Nem evett meg a vad ezen a vad réten?
 Itt a tarsolyom, fogd, és egyél szépen; ne!
 Sült hús, fehér cipó, kulacs bor van benne.“

Azzal a hü szolgálga szemét az ökléhez,
 S öklét megtörülte ócska köntöséhez,
 Letérdelt a földre, tarsolyát letette,
 A mi csak volt benne, sorra mind kiszedte.

Asztalt is terített, csak úgy hevenyéből,
 Az üres tarsolyból, meg a födeléből:
 A cipót, kulacsot, pecsenyét rárakta,
 Végre két almával a módját megadta.

Akkor elővette csillagos bicskáját,
 Megkínálta vele kisebbik gazdáját; ⁴⁾
 Toldi a jó késsel a cipót fölszelte,
 S a cipóval a hust jóízűen nyelte.

S mily örömmel nézte Bence, a hü szolgálga!
 Jobban esett, mintha maga falta volna,
 Mintha ő is ennék, úgy mozgott a szája,
 Néha szinte könybe lábadt ősz pillája.

Mikor aztán Miklós az éhét elverte ,
 Bence a kulacsnak nyakát kitekerte :
 A kulacs sikoltott és kibuggyant vére
 Az öreg szolgának a keze fejére.

Ez meg a vörös bort urára köszönte,
 Néhány kortyot előbb nyelve mellé önte,
 S míg azt a fiúnak nyujtá jobb kezével,
 Megtörülte száját inge elejével.

S a bor az öreget jó kedvre tüzelve
 Hogy' kinyilt a szive! hogy' megoldott nyelve!
 Kezdte a beszédet Miklósnak nagyapján,
 (Ostoros gyermek volt annál néha napján);

Azután fordítá apjára, anyjára,
 Györgyre a bátyjára, végre ömagára,
 S tán a szó, belőle, míg a világ, folya,
 Ha Miklós szomorún így nem kezdte volna:

Hajh! beh zokon esik most hallgatnom téged!
 Hagyd el, kérlek, hagyd el e fájós beszédet.
 Máskor a tüzhelynél tengerit morzsolva,
 Ítéletnapig is elhallgattam volna.

Hányszor elbeszélted apám vitézségét!
 Majd éjfél vetette minden este végét;
 Aztán mily sokára tudtam elalunni!
 Hajnalig sem bírtam a szemem lehunyni.

A mi volt, az nincs már: a mi jó volt, elmult;
 Más pennával irnak; sorsom balra fordult:
 Gyilkosságba estem, lettem bujdosóvá,
 Hej, ki tudja mikor leszek bele jóvá?

De hiszem az istent, az árvát sem hagyja,
 Mert azért az árvák gondviselő atyja;
 'Tán veszett nevemet is lemossa vérem,
 Kit fejemre költe drága jó testvérem.

Nem születtem arra, érzem ezt magamban,
 Hogy itt, béka módra, káka között lakjam;
 Nem is teremtöztem béresnek, villásnak,
 Hogy petrencét hordjak akárki fiának.

Már csak arra várok, hogy bealkonyodjék,
 A világ mezőről haza takarodjék,
 És akkor nyakamba vészem az országot,
 Szél sem hoz felétek énrólam ujságot.“

Nagyon elbusúla Bence e beszéden,
 Szánta kis gazdáját, hogy bujdosni mégyen,
 Hallgatott sokáig s majd elfakadt sírva,
 Bocskorán körmével kereszteket írva.

Végre megszólamlott s nagyon szépen kérte,
 Ne nehezteljen meg Miklós gazda érte:
 De ő ezen dolgát bolondságnak tartja,
 Hogy fejét ily rögtön bujdosásnak adja.

„Látod jó kis gazdám: György úr nem sokára,
 Három négy nap mulva visszamegy Budára:
 Akkor a mi elmúlt, feledségbe mégyen,
 Kis király leszesz te az egész vidéken.

Hát itt hagynál minket, sok derék cselédet,
 Kik mint gyermekünket úgy szeretünk téged?
 Itt hagynád a Bimbót s Lombárt ⁵⁾ a hajzsását,
 Kiknek hét vásáron sem találni mását?

„Itt hagynád sokféle kedves multságod?
 Párjával malomba ki emelne zsákot?
 A malomkövet kí öltené karjára,
 Molnár legényeknek álmélgodására?

Ne menj, édes szolgám, jaj, ne menj messzére
 Egész Nagyfalunak keserűségére;
 Jaj! ne hagyd bitangul az ő s Toldi házat,
 Ne taszítsd a sírba jó édes anyádat.“

Igy rimánkodott az; de kevésbe vette,
 Fejét rázta Miklós, a hol nem szerette;
 Hanem a mint anyját hozta fel végtére,
 Követ hengerített a fiu szívére.

Nem felelt sokáig Bencének szavára
 Csak nézett sohajtva a susogó nádra,
 S addig addig bámult a susogó nádra,
 Nagy meleg könnycsepp ült szeme pillájára.

S mintha törlené csak arca verítékét,
 Tenyeréhez törlé hivatlan vendégét:
 Végig a kis ujján a köny földre csordult,
 Ő pedig Bencéhez ily szavakkal fordult:

„Mondd meg ezt, jó Bence, az édes anyámnak:
 Gyászba borult mostan csillaga fiának:
 Egykorig nem látja, még nem is hall róla;
 Eltemetik hírét mintha meghalt volna.

„De azért nem hal meg, csak olyténképen,
 Mint midőn az ember elrejtetik mélyen,
 És mikor fölébredt bizonyos időre,
 Csodálatos dolgot hallani felőle.

Rólam is hall még hírt, hogy mikor meghallja,
 Még a csecsszóó is álmélkodik rajta:
 Akkor anyám lelke repes a beszéden,
 Csak meg ne szakadjon szíve örömében.“

Ezt izente Miklós. Akkor a hű szolga
 Az üres kulacsot tarsolyába tolta;
 Megtörülte szépen csillagos bicskáját,
 Összehajtogatta szalonnás ruháját. ⁶⁾

Aztán a tarisznyát fél vállára vette,
 Búcsut vévén, lábát útnak egyengette:
 Ment is volna, nem is; gyakran visszanezelt,
 Végre a töretlen nád közt elenyészelt.

V. ÉNEK.

„Az éren és nádon Miklós bujdosik vala“

Illosvai.

Elfeküdt már a nap tul a nádas réten ,
 Nagy vörös palástját künn hagyá az égen ,
 De az éj erőt vett , csak hamar beronta ,
 Az eget , a földet bakacsinba vonta.

És kiverte szépen koporsószegével :
 Fényes csillagoknak millyom-ezerével ;
 Végre a szép holdat előkerítette
 S ezüst koszorúnak fejtül oda tette.

Miklós pedig indult a szokatlan útra ,
 Magát jobban-jobban a nádasba fúrta :
 De mintha kötéllel vonták volna hátul ,
 Nem birt elszakadni az édes anyjátul.

Vissza-visszanézett : hej , pedig mi haszna ?
 Egy teremtés sincs ott , a kit megláthatna ,
 Mégis visszanézett , sőt meg is fordulva ,
 Búcsut venni indult egy kis idő mulva.

S a mint visszafelé méne , mendegéle ,
 Egy helyett a zombék csak lesüppedt véle :
 Réti farkas fészke volt épen alatta,
 Benne két kis kölyke rítt az isten-adta.

Megsajnálta Miklós , hogy reájok hágott ,
 Simogatta a két árva kis jószágot ,
 Mint a juhász bojtár , a mikor kapatja ,
 A komondor kölyköt végig simogatja.

Kár volt simogatni ; csak vesztére tette ;
 Mert megzörren a nád hirtelen megette ,
 Jö az anya-farkas szörnyü ordítással ,
 Rohan a fiunak , birkoznak egymással.

Fel-feláll a farkas hátulsó lábára ,
 Méri éles körmét Toldi orcájára ,
 Csattog a fejr fog vérszopó inyében ,
 S mintha szikrát hányna , csillog a holdfényen.

Toldi pedig magát serényül forgatja ,
 Öklének csapásit sűrűn osztogatja :
 Ömlik a vér száján és orrán a vadnak ,
 Nagy meredt szemei szörnyen kidagadnak.

Nyelve a szájában meg nem tudna férti ,
 Csattogó fogával azt is összevérzi ,
 Mint veszett kutyáé csorog véres nyála :
 Senki sem látott már dühösb vadat nála.

Miklós a kötődést únni kezdi végre ,
 Lábát sem resteli hini segítségre ,
 S mint midőn a bika dolgozik szarvával ,
 Fölveti a farkast egy erős rugással.

Messze az avasba esik a vad állat ,
 Nagy darab helyütt letördeli a nádat ,
 És a mint lehulla puffanó eséssel ,
 Nagyot üt a földre hangos nyekkenéssel.

De lám , mintha ördög volna belé bújva ,
 Egyet hengeredik s talpra ugrik ujra ,
 Elordítja magát keserves haraggal ,
 S mégyen uj csatára köszörült fogakkal.

Körmeit Miklósnak a vállába mártja ,
 Száját a fejénél két arasztra tátja ,
 S hátulsó lábával úgy szorítja térdét ,
 Pusztítsa el isten a kegyetlen férgét !

Ez még csak mehetne , de most jö a nagyja s
 Ordít a himfarkas s hátul megtámadja ,
 — Mit csinálsz most Miklós? jaj, dehogy bírsz vélek!
 Ezer lelked volna , mégis megölnének. —

Semmi baj! az neki a tulajdonsága ,
 Hogy ha nő veszélye , nő a bátorsága :
 Kisegíti magát , soha se féltsétek ,
 Nem válik belőle farkasoknak étek.

Mert a mint a nöstény öltre ment s birokra,
 Megszorítja torkát Toldi két marokra:
 Csak kifordul körme a fiu nyakából,
 Kifogy minden erő a horgas inából.

Szeme is kidülled, véres könnyel telve,
 Mint egy nagy csorozslya lóg ki zöldes nyelve:
 Nem kiment belőle, benszorult a pára,
 A hogy eltátotta úgy marad az álla.

Akkor fogja Toldi, jót kanyarát véle,
 És a kanhoz vágja, mely rohan feléje;
 Fölkel az dühösen s hogy megint lecsapja,
 Párját fekhelyéből mérgesen harapja.

És pedig világos, hogy megint fölkelne,
 Ha Miklós előre néki nem felelne:
 De úgy elpaskolja most a nöstényével,
 Hogy világ végéig sem támad többé fel.

Toldi a vadaktól így megmenekülvén,
 Megpihent kevésbé egy zombékra ülven,
 A farkas fiakban sem volt már lehellet,
 Eltaposva nyúltak Toldi lába mellett.

Távolabb fekütt az anyjok, meg a párja;
 Tisztán süttött rájok a hold karikája;
 Hidegen tekintett a rét fenekébe,
 Mint egy arany tepsi szétmeredt a képe.

Miklós az elméjét mindenképen hányta ,
 Nem mondhatnám pedig , hogy a farkast szánta ,
 Hanem gondolkozott az ő farkasáról,
 Őt elnyelni vágyó rosz szívü bátyjáról.

De hát mért akarja bátyja őt megenni ?
 Mért akar hóhéra , nem testvére lenni ?
 Vagy mikor járt Miklós neki ártalmára ?
 Mért feni agyarát jó atyjafiára ?

Mert hiszen , ha példát farkasokról vészen :
 Ott is a roszabbik az ő bátyja lészen :
 Fészkit oltalmazza a mezőnek vadja ,
 Ki nem ingerelte , azt meg nem támadja ;
 Vagy ha néha gyomra készíti öldöklésre ,
 Nem bánt senkit aztán , ha csillapul éhe ;
 Akkor is barmoknak tizedelve nyáját ,
 Megkíméli mindég a maga fajtáját.

De az ő testvére — de az ő testvére ,
 Ki mondja meg neki : mért tör életére ?
 Nem csillapul máskép , csak vérével , szomja ,
 Vagy ha birtokából jó öcsesét kinyomja ?
 Hátha annak , a ki szomjuhozza vérit ,
 Mint a farkasoknak most megadná bérít ?
 Vagy talán emberben tartósabb a pára ,
 És azért nincs Györgynek végső éjtszakája ?

..... Állj meg , állj meg , Toldi ! gyilkos a szándékod ,
Jaj ne vess boszúdnak véres martalékot.
Tudd meg : a legyilkolt atyafinak vére
Boszuért kiált fel az egek egére.

Tudd meg : ha megölnéd tennen testvéredet ,
Akkor meggyilkolnád örök életedet ;
Ne félj , fenn az isten ; ő majd igazat lát ,
Bízd rá a büntető boszuállás dolgát.

— Most , mintha valami ötlenék eszébe ,
Hirtelen felállott s a vadakhoz lépe ,
Gyorsan fölvetette őket a vállára ,
Úgy indult veszélyes éjjeli útjára.

Ment nagy sebbel-lobbal a nád erdejében ,
Nagy hosszú sikátort fűrt azon mentében ;
Hátul a két farkas csüngött a sarkáig ,
Vissza sem tekintett az anyja házáig.

VI. É N E K.

„Anyja Toldi Györgynek Miklóst szánja vala.“

Hosvai.

Szépen süt le a hold Nagyfalu tornyára ,
 Gyepszélien fejrlik Toldi Lőrinc háza ;
 Háza megett annak nagy gyümölcskert zöldel ,
 Mely fölérne holmi alföldi erdővel.

Kertre nyílik a ház egyik ajtócskája :
 Ott van Toldinének a hálószobája ;
 Rozmaring bokor van gyászos ablakában :
 A körül leskődik a fiu magában.

Farkasait Miklós , a mint oda ére ,
 Letevé a kertnek harmatos gyepére ,
 Ő meg , mintha lopni jőne , lábujjhegyen
 Édes anyja záros ajtajához megyen.

Soká hallgatózik mindenütt hiában ;
 Mert csak egy szu perceg a szemöldökfában ;
 Zörgetne is , nem is ; bátorsága nincsen ,
 Csak úgy tétovázik keze a kilincsen.

Ejnye , hát hol járhat most ez a félsz ¹⁾ benne?
 Máskor a sárkánynyal is birokra menne :
 Édes anyját félti igen-igen nagyon,
 Nehogy a zörejre szörnyen felriadjon.

Az is megeshetnék , hogy ha így fölverné ,
 Ablakát ajtóját megnyitni sem merné ,
 Hanem zajt csinálna hangos sikoltással,
 S tán nem is tudnának szólni majd egymással.

Azért a két farkast fölveszi vállára ,
 Elkerül a háznak másik oldalára :
 Minden élő állat elpihent ott , kinn , benn :
 Még csak a kutyák is alusznak egy színben.

Nyitva áll az ajtó : látszik a György ágya :
 Hosszu fejr kendőt terít a hold rája ;
 Alatta pediglen a ház ereszének
 Őrálló legényi sorban heverésznek.

Minden alszik. Miklós sem tétováz sokat ,
 Küszöbre fekteti le a farkasokat ,
 Aztán a lándzsákat a kezébe kapja ,
 Melyek a fal mellé voltak támogatva ;

Őrállók ruháit földre szegzi velek ,
 Hogy ne kelhessenek , majd mikor kelnének ,
 S bemegy a szobába. Jaj! most Toldi Györgyöt ,
 Ha még el nem vitte , elviszi az ördög.

Ott lesi Miklós a szunyogháló mellett,
 Györgyből mikép hortyog ki s be a lehellet;
 Egy marokszorítás — s ha száz lelke volna,
 Mégis elhallgatna, többet nem horkolna.

De Miklós elkezdí: „no megölhetnék,
 Megérdemlenéd, ha rá vinne a lélek,
 Hanem most egyszer nem leszek ártásodra,
 Csak hogy itt is voltam, azt adom tudtodra.“

Azzal a két farkast az ölébe vette,
 Az öreg nyoszolya szélire fektette,
 Így beszélve nekik: „tente, tente szépen:
 A testvér bátyátok fekszik itten épen.“

Maga pedig ment a benyiló szobába,
 Melyben asztalnál ült anyja gyász ruhába:
 Asztalon két öklét egymásra fektette,
 Búbánatos fejét arra eresztette.

Hasztalan lelködött ott az édes álom,
 Nem birt átaltörni a szomorúságon,
 És utójára is csalással ejté meg,
 Köntösét elkérte a hideglelésnek;

Ugy furá magát be tarkójába hátul,
 Futkosott sarkáig s vissza a sarkátul,
 Összezsibbasztotta, megrészegítette:
 Ennyibe került, míg elszenderíthette.

Még így sem sokáig tartott szunnyadása :
 Elrebbenté Miklós csendes kopogása ,
 Felriadt az asszony , mihelyt meghallotta ,
 De Miklós előre így bátorította :

„Édes anyám asszony , ne féljen kegyelmed :
 Nem hozok a házra semmi veszedelmet ,
 Jóllehet hogy éjjel járok mint a lélek ,
 De ha nappal jönék , tudja , megölnének.“

Nem is félt az özvegy a mint ezt hallotta ,
 Karjával a fiát átalszorította ,
 Egy fillér kis darab , de annyi hely sincsen ,
 Hová az orcáján csókvetést ne hintsen .

„!aj! hát látlak ismét! be sohse' gondoltam ,
 Majd kétségbe estem , érted majd megholtam .
 De istenem ! minék beszélek olly nagyon :
 Bátyád urad itt a másik házban vagyon.“

Ennyit mondott anyja ; többet nem is szólna ,
 Ha mindjárt a széles Hortobágyon volna ,
 Ott is úgy ölelné , szive elfogódnék ,
 Szája hosszú néma csókra kulcsolódnék .

Érzi Miklós hogymint reszket az ölében ,
 Tán lerogyna ha ő nem tartaná szépen ;
 Pedig ő is szörnyen meg vala indulva ,
 Nem is felelt mindjárt csak jó idő mulva .

Tartani akarta magát, de hiába!
 Mintha tűt szurnának orra cimpájába,
 Vagy mintha alatta reszelnének tormát,
 Tekerő nyilallást érze olyan formát.

Megáradva hulla könye két szemének,
 Az ábrázatjára kedves szülőjének,
 S mint mikor két hegyről összefut a patak,
 A két féle könyek egybe szakadtanak.

Végre szívét Miklós megkeményítette,
 Szemét anyja öszes hajához értette,
 Összeszedte magát s fölegyenesedvén,
 Valahogy erőt vett ríni való kedvén.

És szólott anyjához következő szókkal:
 „Hagyjon fel kegyelmed kicsinyég a csókkal;
 Szakmány módra van rám mérve minden óra,
 Jöttem kegyelmedhez búcsutvevő szóra.

„Nem remélem hogy itt maradásom legyen
 György miá, kit isten akárhová tegyen;
 Végre még gyilkosa lennék, attól félek.....
 Nem! az soh'sem leszek — arról nem beszélek, —

Hanem annyit mondok: ne búsuljon kelmed;
 Vesse ki szívéből azt a nagy félelmet:
 Nem azért megyek el, hogy vissza ne jöjök;
 Hiszem a teremtőt, még addig nem öl meg.

„Nagy erőt érezek mind a két karomban ,
 Nem vesztegetem azt szérün és malomban ;
 Édes apámnak is hallám vitézségét :
 Hát csak én gyaláznám meg a nemzetségét ?

Felmegyek Budára bajnok katonának ,
 Mutatok valamit ottan a királynak ,
 Olyat , a mi nem lesz bátyám szégyenére ,
 Sőt irigység miatt megszakad a lépe.

„Azért szépen kérem , édes anyam asszony ,
 Soha se aggódjék , soha se sirasson ;
 A ki meg sem halt még , minek azt siratni ,
 Mikor a halott sem fog halott maradni ?“

Többet is beszélne még a szülőjének ,
 Ha az ebek alatt nem üvöltenének ,
 De mihelyt ezt hallá , mindjárt észrevette ,
 Hogy imént egy dolgát balgatagul tette.

A kutyák haragját nem egyéb okozta ,
 Hanem hogy a farkast az udvarba hozta ,
 Már most felugatják ezek a cselédet ;
 Azért csak rövidre fogta a beszédet :

„Nincs időm továbbra hogy maradjak itten ,
 Kegyelmedet pedig áldja meg az isten ;
 Áldja meg az isten ezen a világon :
 Még a másikon is , szivemből kívánom.“

„Áldjon meg! áldjon meg!“ anyja eddig mondta,
 Hogy, ki áldjon? vagy kit? azt csakugy gondolta;
 Tudta, hogy az, a ki a szívet vizsgálja
 Minden kívánságát benne megtalálja.

Hát mikor melléről elszakadt a gyermek
 Kínját elbeszélni nyelve nincs embernek:
 Lelke volt talán a lánc közöttük, a ki
 Nem kikapcsolódott: tövestül szakadt ki.

A kutyák azonban nyíttak és szüköltek,
 Csúnya üvöltéssel az ajtóig jöttek,
 Feltápszkodtak a szolgák ügygyel-bajjal,
 Györgyöt is fölverték a fertelmes zajjal.

„Ki járt itt? mi járt itt?“ így óbégatának,
 Hogy a két farkasra reá akadának.
 „Ez a Miklós dolga! ezt más nem tehetette!
 Utána! utána! ilyen szedte-vette!“

S mint mikor egy fészek lódarázs fellázad,
 Olyba' képzelhetni most az egész házat:
 Bukdosnak egymásban a széles tornácon,
 Futkosnak szanaszét gyalog vagy lóháton.

Merre? vagy hová fut? azt egyik sem tudja,
 A bolondok útát jobbra balra futja;
 Végre György úr őket összeszidva rútol,
 Megy elül s a többi mind utána zúdul.

Hallja-é az özvegy e vadászi lármát,
 Kürtölést, kurjantást, kopók csaholását?
 Hallja, mint kiáltják: elébe! elébe!
 S tudja ki elébe? hogy Miklós elébe?

Nem! ezt ő nem hallja. eltűntén fiának
 Gyöngye lábainai megtántorodának,
 Lehanyatlott szépen a megvetett ágyra:
 Isten tudja, meddig tart az ájulása.

VII. É N E K.

„Oly igen megszáná az asszony siralmát,
Mondá, hogy megállja nekie boszúját.“

Illosvai.

Kinek az ég alatt már senkie sincsen,
Ne féljen: felfogja ügyét a jó isten.
Toldi Miklósét is lám miként felfogta:
A holdat egy vastag felhőbe burkolta;
Lett olyan sötétség, hogy semmi sem látszott,
Zengett az ég szörnyen, csattogott, villámlott:
Az isten haragja megütött egy hajdút,
Vége lett azonnal, még csak el sem jaidult.

Nem vette tréfára Toldi György a dolgot,
Hogy az isten nyila feje körül forgott,
Elszéledt kutyáit visszakürtöltette,
Kósza népe is mind összegyűlt megette:
De bizony közel volt akkor már a reggel,
Hogy haza vergődött az ázott sereggel,
S a volt a legnagyobb boszusága neki,
Hogy a mit elgondolt még sem vihette ki.

Miklós messze tette magát azon éjjel,
Szembeszállt esővel, villámmal és széllel,
És midőn a hajnal a homályt elverte,
Magát egy sivatag pusztaságban lelte.

Ki volt utitársa a kietlen pusztán?

A nap ment utána a kék egen uszván:
Elérte, elhagyta; ott hagyta magában,
A barátságtalan nedves éjtszakában.

Háromszor hagyá el. Negyedik nap, délben,
Nagy hegyek lebegtek délibáb vizében:
Bámult Miklós, mert ő olyat soh'sem látott,
A hegyet bámulta nem a délibábot.

Sietett, sietett, ámbár vala fáradt;
Estenden meglátta a budai várat;
S még nem ment le a nap midőn oda ére,
Híres, nevezetes Rákos mezejére.

Rákosnak mezője tőszomszédos Pesttel,
Pest alatt ért össze utasunk az esttel.
Találkoztak pedig egy temető mellett,
Temetőben új sír dombja sötétellett.

De miféle sírnek sötétlik ott dombja,
Arra Miklósnak most van is nincs is gondja:
Hosszú gyász ruhában — mindenható isten! —
Édes anyja bókol egy pár új kereszten.

Pedig nem anyja volt , csak szakasztott mása ;
 Követ meglágyítva keserves sirása :
 Hát Miklós ugyan , hogy ne szánná meg nagyon ,
 Holott neki könnyél lágyabb szive vagyon ?

Meg is esett szive , oda is ment hozzá ,
 Hogy kiért ? miért sír ? tőle tudakozá ,
 És a gyászos özvegy (mert özvegy volt nyilván) ,
 Így felelt szavára keservesen sírván :

„Jaj, fiam! ne kérdezd az én esetemet :
 Ma temettem el két vitéz gyermekemet ;
 Duna szigetében gyilkolá meg egy cseh ,
 Isten a pokoltól soha meg ne mentse.“

Többet nem szólhatott , ezt is csak tördelve ;
 Nagy zokogás miatt elállott a nyelve ;
 Letérdelt a sírnak fekete dombjára ,
 S nyögött , leborulván a két keresztfára.

Sokáig tartott így. Miklós pedig várta ,
 Hadd szünjék az asszony keserves sirása ;
 Szünt is egyszer aztán , legalább úgy látszott :
 Nem rí oly erősen , egy kicsit juházott.

Akkor monda néki : „hallom a mint hallom ,
 Az asszony baját , de nem értem , megvallom ;
 Két fiát megölték , ki ölé meg és mért ?
 Ha megölték : nincs ki vért kívánjon vérért ?“

Fölegyenesedék e szavakat hallván ,
 S erőt vett az asszony kegyetlen fájdalomán ;
 Sovány is, halvány is volt az ábrázatja ,
 Csak a két nagy szeme sötétellett rajta.

„Vért a vérért , mondod ? O jaj ! senki sincsen ,
 Az én keservembe ki belé tekintsen ;
 Pusztá a szívem , mint kopár őszi tarló ,
 A melyről leszedte a kalászt a sarló.“

Toldi pedig monda : „Ne sírjon kegyelmed ,
 Csak nem támad már fel a két vitéz gyermek :
 De ne legyen nekem az isten istenem ,
 Ha boszút nem állok érettek a csehen.

Hanem kérem szépen (s látja , nem hiában) ,
 Mondja él a dolgot isten igazában ;
 Özvegy édes anyám van nekem is otthon ,
 Tudom én sajnálni a jó özvegy asszonyt.“

Ekkor a bús asszony neki bátorodva ,
 Hogy' esett, mint esett, mind elpanaszolta :
 Duna szigetében öklelődzik egy cseh ,
 S szörnyüképen szolgál neki a szerencse ;

Kérkedik nagy fenjen , magát hányja veti ,
 A magyar nemzetet csúfra emlegeti :
 Sok bajnok kiment már életre , halálra ,
 Özvegyet , árvát és jajszót hagyni hátra.

Tegnap állt ki az ő két levente fia ;
 Nem volt fél országban olyan pár dalia ,
 Nem volt a világon olyan jó két gyermek :
 És most egymás mellett egy sírban hevernek !
 Elrémült a világ ; nem is akadt már ma ,
 A ki a kegyetlen csehvel szembe szállna ;
 Pedig megint ott lesz a szigetben reggel ,
 Istent káromoló gögös beszédekkel. —

Így megértve Miklós a bajnak mivoltát ,
 Tovább az asszonytól nem közölte dolgát ,
 Hanem köszönt s indult Pestnek városába ,
 Menet nagy dolgokat forgatván magába .
 Utcáról utcára ment nagy sebbel-lobbal ,
 Mintha ott a járást ő tudná legjobban ,
 Pedig csak ödögött előre meg hátra :
 Kebelén kenyere , hátán volt a háza.

VIII. É N E K.

„..... Király
Ha tartaná Miklóst otthon, irá nagy kárnak.“

Illosvai.

Toldi György pediglen kigondolta bölcsen ,
(Hogy egyik szavamat másikba ne öltsem) ,
Kigondolta , mondom , kifőzte magában :
Mikép legyen úrrá öcscse vagyonában.

Hát előbb , mint Miklós , ő is Budán termett ,
Hogy Lajos királynál megássa a vermet ,
Fel is ment , mihelyest leszállott a lórul ,
S ilyen ajánlást tett a szegény fiúrul.

„Fenséges királyom ! keserű az nékem ,
A mit jelenteni gyász kötelességem ;
Keserű , mert vizzé csak nem válik a vér ,
Csak testvér marad az , a ki egyszer testvér.“

Itt elhagyta , s mintha erősen zokogna ,
Szemét egy kendővel ugyan csak nyomkodta ;
Veres lett a szeme a nagy dörzsölésre ,
De könnyet a király nem vett benne észre.

A király azonban ilyenképen szóla :
 Nem is hallottam még hogy testvéred volna ;
 Udvaromba miért soha nem vezetted ,
 Be sem is mutattad , meg sem ismertetted ?“

György pedig felele : „o , uram királyom !
 Nekem az kiváltkép szégyenem és gyászom ,
 De , — “ (s nagyot sohajtott erre az egy dé-re),
 Érdemetlen volna királyom kegyére.

„Miklós a tizedik esztendőben járván ,
 Kimúlt szegény apánk s ő elmaradt árván ,
 Apja helyett apja én akartam lenni ,
 S belőle , mint illik , jó vitézt nevelni :

De korhely , buta lön ; jóra semmi kedve ,
 Hon maradt , betyárnak , pórnak nevekedve ;
 Pedig erő benne volna módnélküli :
 De mi haszna ? lebzsel és a bajt kerüli.“

Felelt a jó király : „ejnye bizony nagy kár ,
 Mégis rosszul tetted , hogy róla hallgattál ,
 Azt mondad : igen nagy erő lakik benne :
 Csodálnám , ha harcra kedve még sem lenne.

De a mi elhaladt , nem mult el végképen ,
 Hozd fel őt , hadd lássam , hozd fel kérlek szépen ,
 Megtanul , majd meglásd , az én iskolámban ;
 Ha nem , úgy is elmegy egy közember számban.“

„Köszönöm , köszönöm fenséged kegyelmét ,
Méltatlan öcsémről illy jó hiedelmét,
De jaj! minden késő : öcsém el van veszve ,
Szántszándékkal való gyilkosságba esve !

Jaj! hogy ily panaszra kell nyitnom a számat ,
Megölé némely nap szerető szolgálmat“

Monda György és nyögve egy kő szentre borult :
A király rá nézett s képe elkomorult.

Hogy miért borult el a király orcája ,
Azt nem mondta Györgynek , ez sem tudokálta ,
Hallgattak sokáig ; végre a fenséges
Király így töré meg a nagy csendességet :

„Mégis van egy módon kegyelem számára ,
Hozasd fel a fiút mielőbb Budára :
Egy erős cseh ví bajt Duna szigetében ,
Sok derék vitézem mult ki már kezében.

Hadd jöjön fel öcséd és álljon ki avval :
Vagy erőt vesz rajta , vagy keze miatt hal ,
Ha győz , úgy derék fi ; méltó kegyelemre ;
Ha nem , úgy vétkeért meg leszen büntetve.“

Ezt mondá a király ; de nem örült rajta
A jó szívü bátya , sőt ekkép sohajta :
„Jaj! mérthogy öcsémnek már ez is későn jön :
Elment , bujdosóvá lett az egész földön.

Hová, hová nem lett? elosont a háztól,
 El sem bucsuzott csak a kapufélfától,
 Híre, hamva eltűnt, elveszett az útja;
 Él-e, hal-e már most? a jó isten tudja.“
 Így sopánkodott György álnoksággal telve,
 Hej pedig hamis volt neki teste lelke,
 A foga fejeit mindjárt kimutatta,
 Beszédének sorját emígy fordította:

„Neki már világ és törvény szerint vége,
 Jól tudom, rám nézne földi öröksége,
 El is foglalhatnám, elvehetném joggal,
 Hogyha úgy akarnék bánni a dologgal.

De azt mondaná majd egyik avagy másik,
 Toldi György az öcsöce birtokára vágyik.
 Lám ni! azt a háztól világra zavarta,
 Aztán fogta, minden földét elfoglalta.

„Pedig isten mentsen, hogy így elfoglaljam,
 S a világ boszantó rágalmait halljam!
 Aztán meg ki áll jót, hogy reám nem törne,
 S elvett birtokáért öcsém meg nem ölne.

Ezt én nem akarom és nem is tanácsos,
 Hanem im letésem széked zsámolyához:
 Hogy ki legméltóbb rá, fenséged tudhatja,
 Királyi adományképen annak adja.“

Elmondá Toldi György és hajlonga mélyen :

A király kilátta mi szándéka légyen ;

Kitalálta szépen a fő gondolatot ,

Melyet Toldi György ur szépen elhallgatott :

Királyi levelet ohajtott felöle ,

Hogy öcscsét könnyebben kitudja belöle ,

Ha netán kegyelmet nyerne idő mulva ,

És az öröksége után felindulna.

Hidegen mosolygott a fenséges király ,

S így fogá meg Györgyöt saját szavainál :

„Öcséd örökségét , jól van , elfogadom ,

S rá te vagy legméltóbb , tehát néked adom :

Olyan feltétellel adom pedig néked ,

Hogyha holnap a cseh bajnokot kivégzed ,

Vár fokára tüzöd a levágott fejet :

Úgy nyered királyi függő pecsétemet.“

Toldi György veresebb lön a főzött ráknál ,

Homályosan látott a szép napvilágnál ,

A faragott képek táncoltak körülé ,

Csak kicsibe mult el , hogy le nem szédüle ;

Aztán egy hidegség végig futott rajta ,

Fázott , még is izzadt ; elsápadt az arca ,

Elsápadt , hogy annyi vér se maradt benne ,

Mennyi egy szúnyognak egyszer elég lenne.

Megszólamlott aztán végre valahára ,
S így felelt szomorán a király szavára :
„Mondom : nekem nem kell az öcsém vagyonja ,
Én lemondtam róla , lelkemet ne nyomja.“

Így szólott s köszönt a fenséges királynak ,
Haza ment s neki állt otthon a hajának ,
Neki esett tépni , homlokát öklözni :
Csak lesték a szolgák : kell-e már kötözni ?

IX. ÉNEK.

„Bika rugaskodván kötél szakadt vala
Miklósna akkora sok máj adatott vala.“

Illósvai.

Pest város utcáin fényes holdvilág van,
Sok kémény fejrlik fenn a holdvilágban;
Barna zindelytetők hunnyáskodnak alább,
Megborítva mintegy a ház egész falát.

Azt hinné az ember: a padláson laknak,
Azér csinálták azt sokkal magasabbnak;
Most a házfalakat rakják emeletre,
Akkor a tető volt kétszer újra kezdve.

Sok bolyongás után végre kifáradva,
Letelepült Miklós az utcán egy padra;
Úri nép jött ment ott: asszony, lány és férfi,
Miklós nézte őket, el is unta nézni.

„Aláfüggesztette fejét nagy bánatban,
Mert egy pénze is nincs üres tarsolyában,
Pedig négy nap óta csak gombát mit evett,
Melyet vándorolva útfélen szedhetett.

Hirtelen nagy lárma , nagy sikoltás támad :
 Tűz van-e vagy árvíz , vagy víják a várat ?
 Nincsen tűz sem árvíz , nem is jö ellenség ,
 Hanem van egy másik rémítő jelenség :

Egy nagy szilaj bika fut a keskeny utcán ,
 Valahogyan vágó hidrul szabadulván ;
 Bömböl és sikangat , és a vért szagolja ,
 Mely füléből ömlik s szügyét végig folyja.

Mészáros legények merre láttak , széllel
 Iramodtak egy-egy hurkoló kötéllel ,
 És míg magok biztos helyre nem jutának ,
 Addig rá sem értek szólni a kutyának.

Volt pedig a hidnál hat erős szelindek ,
 Utána uszíták a bikának mindet ,
 A kutyák szaladtak , nem is voltak restek ,
 A bika fülének és marjának estek.

Mihelyt egyik kutya a fülét megvérzé ,
 S fülében a bika a fájdalmat érzé ,
 Elbödüle szörnyen és lerázta őket ,
 Elszórá füléről a fülönfüggöket.

Hullottak az ebek , hogy jobban sem kellett ,
 Nagyokat püffentek a házfalak mellett ,
 Egy-egy darab fül , hus , ha maradt szájokban ,
 Agyarkodva rágták kínos haragjokban.

A vágólegények csak kiálták : „fogd , fogd !“
 De a veszett állat karikára forgott ,
 S a mely kutya egyszer hozzá közelített ,
 Annak ő szarvával repülni segített.

Egyiket bedobta a szomszéd udvarra ,
 Másiknak a bélit ontotta ki szarva ,
 A vágók pedig , hisz' mit tehettek másat ?
 Biztaták keményen a — döglött kutyákat.

A bika azonban , mint a zúgó szélvész ,
 Nem nézte az utnak sem hosszát , sem szélét ,
 Annak tartott , a kit elül-utol talált ,
 Futá minden ember a bizonyos halált.

Sikolt a fejérség , esve már kétségbe ;
 Férfiak kiáltják : elébe , elébe !
 De egy sincsen , a ki elébe fordulna ,
 Hanem még a fúru-lyukba is bebúna.

Toldi nem futott el , csak felállott szépen ,
 S a bikát bevárta az utcaközépen.
 „Mit akarsz te fickó ? tán bolond vagy ? nem látod
 A dühös bikát , hogy jön egyenesen rád ?“

Látta Miklós bizony , hogy ne látta volna ?
 „Csak kiáltozzatok“ magában gondolta ,
 S elbocsátá a szót a két füle mellett ,
 Minthogy látni már most a bikához kellett.

Mert alighogy Miklóst a bika meglátta ,
 Rémitőt sikkantott és a port kapálta ,
 Azután úgy szórta a földet szarvával ,
 Mintha szérűn pelyvát forgatna villával.

Egyszersmind erősen neki rugaszkodva ,
 Szarvát öklelőre nagy lebocsátotta.
 „Oda van ! vége van ! jaj , jaj !“ sikoltának ;
 Minden ablakából a pesti utcának.

Dehogy van ! lábával elébe toppantott ,
 Rémitő szavával erőset kurjantott :
 E fogással visszahökkené a marhát ,
 S azon pillanatban megragadta szarvát ,
 Vágószékre voná két szarvánál fogva ,
 A mészárosokat előkiáltotta ,
 Nagy-sokára el is jöttek azok osztán ,
 Erős köteleket és pányvákat hozván.

Megköték a bikát vastag gerendához ,
 Szarvát lenyügözték az első lábához ;
 A nép szelleloszlott ; a vágó legények
 Egy kis házikóba fekünni menének.

Miklós meg leült a vágóhid szélére ,
 Ott akarván tanyát fogni azon éjre ;
 Fejének párnája a szín ágasa volt ,
 Lapedőt sugárból terített rá a hold.

De a mészárosok nem engedék neki ,
 Hogy a vágószinben magát pihenje ki ,
 Egy jó darab májat kilöktek elébe ,
 S menjen onnan , mondák , „anyja keservébe.“
 „Ez hát a jutalma száz meg száz életnek ,
 Hogy a megmentőnek alamizsnát vetnek — “
 Gondolá s a májat ott a földön hagyta ,
 Jött egy éhes kutya , annak odaadta.

Aztán ment az utcán. Sok helyütt susogta
 Valaki : „ez volt az , a ki szarvon fogta ;“
 Sok helyen látott még egy-két emberképet ,
 Ablakból , kapuból a mint vissza lépett.

Aztán becsapódott az ablak táblája ,
 Hallott a kapukon kulcsnak csikorgása ,
 Aztán csendesség lön , hideg , embertelen ;
 „Hát nekem“ mond Toldi „hol lesz már tüzhelyem ?“

Hányféle dolgok nem jutottak eszébe !
 Elötte lebegett édes anyja képe ,
 Mint mikor hozzá ment bucsuvétel végett ,
 S nyakán csimpalyogva ajkán csókja égett.

Akkor is olly csendes méla éjtszaka volt ,
 Akkor is olly tisztán csillogott le a hold ,
 Akkor is ki volt ő mindenünnen zárva ,
 Nyughelyet nem adott senki éjtszakára.

Majd az édes anyja képét oda hagyva ,
 Az özvegy asszonyra repült gondolatja ,
 Hogy' sírt a kereszten , két kezét hogy' törte ,
 A miért a vad cseh két fiát megölte.

Fogadása jut most eszébe s így sohajt :
 Oh mikép vihatnék holnap én avval bajt ?
 Hol vagyon paizsom , páncélom , fegyverem ?
 Fog-e a cseh bajnok szembe szállni velem ?

„Oh! bizony mit sem hajt a cseh bajnok énrám ,
 Kinevet , kigúnyol és fél vállról néz rám ,
 Vagy talán hozzá még közel sem bocsátnak ,
 „Félre innen , rongyos!“ mondják , ha meglátnak.“

S nagyon elbusitá Miklóst e gondolat ,
 Lassan ment az utcán , sohajtott nagyokat ,
 Meg-megállt , szemét a föld felé meresztve ,
 Mintha lába előtt valamit keresne.

Egyszer föltekinte , képe is felvidult ,
 Azt gondolnák hogy fut , úgy menésnek indult ,
 Mert ment egyenesen a temetőkertbe ,
 Hol imént a síró gyászos asszonyt lelte.

Könnyü eltalálni , mi lehetett célja ,
 Volt a két fiúnak fegyvere páncélja ;
 „Felveszem azt ,“ monda , és örült előre :
 Jaj! hogy ez az öröm is elpártolt tőle.

Össze-visszajárta a temetőkertet ,
De nem lelt abban egy elátkozott lelket :
Hol keresse már most az özvegynék lakját ?
Budapest városát sok ezerezen lakják.

Látta , hogy hiában minden akarátja ,
Erős fogadását hiában fogadta ;
Könnyű dibdáb játék maga esküvése ,
Pajkos gyermek a sors , csak úgy játszik véle.

És mivelhogy szállást az élők nem adtak ,
Elpihent tanyáján hideg halottaknak ;
Nyirkos volt a sírdomb a harmattól , melyet
Hűvös éj sírt arra örökösök helyett.

Fölnézett az égre , az országotjára ¹⁾ ,
Keservesen gondolt bujdosó voltára ;
S mint a mely madár van elröppenő félben ,
Úgy tett a reménység hervatag szívében.

X. ÉNEK.

„Anyja Toldi Györgynek szolgát azon kéré,
 Jó Toldi Miklósnak ha léssen szüksége,
 Akkor rozskenyeret eleibe tégye.“

Illosvai.

A játszi reménység a midőn imette ¹⁾,
 A boldogtalannál hitelét vesztette,
 Álmodt küld szemére, kecsegtető álmot,
 Avval édesíti a nyomoruságot.

Toldi is álmában csehen győzedelmet,
 És nyert a királytól vétkeért kegyelmet;
 Drága gyöngyös fegyver csillogott kezében,
 Drágább örömkönyű anyja két szemében.

Lódobogás hallék: elrepült az álmot,
 Feltekinte Toldi a szép holdvilágon,
 Messze látott volna, hanemhogy nem kellett,
 A lóhátas ott ment a temető mellett.

S ki volt a lóhátas? Nem hitt a szemének,
 Midőn abban a vén Bencét ismeré meg:
 „Hé! ki az? hová mész? te vagy, öreg Bence?
 Istenem! nem lehet! milyen nagy szerencse!“

Bezzeg mondhatná is már a tisztos szolga ,
 Hogy nem a vén Bence , hanem ez s ez volna ,
 Mikor Toldi Miklós letépte lováról ,
 S minden port lecsókolt ráncos orcájáról !

De Bence mind ebből egyebet nem értett ,
 Csak hogy sírból ugrott reá egy kísértet ;
 Hosszasan leckézte Miklós a vén szolgát ,
 Míg fel bírta fogni a dolog mivoltát .

Hanem mikor aztán felfogta eszével ,
 Halála napjáig sem feledheté el ;
 Nem feledheté el soha az úradta ,
 Mint ijedt meg a nagy örömnök miatta ;
 Mint nem hitt szemének egészen , csak félig ;
 Csontjait hogyan megtapogatta végig ;
 S hogy' megeredt a köny két öreg szeméből ,
 Mint a záporoső isten fellegéből .

Az öröm , a panasz jó sokáig tartá ,
 Elbeszélte Miklós a mi történt rajta ,
 De tudnivaló hogy nem beszélt folytában :
 Anyját kérde minden tizedik szavában .

Hogy' van édes anyám ? nem beteg-e szegény ?
 Búskódik-e nagyon elveszett gyermekén ?
 Nála dözsöl-e még s mit csinál a másik ?
 Jaj ! szegény anyámmal ugy-e rosszul bánik ?

De értésül adta Bence a fiúnak ,
 Magát anyja miatt sohse adja búnak ,
 György sem háborítja, oda hagyta másnap ,
 Nem is repeszté meg szivét a nagy bánat ;
 Csak látni szeretné Miklóst minden áron ,
 És ha feltalálja széles e világon ,
 Fölkeresi bizony-bizonynyal ígérte ,
 Ha ötven mérföldet kell is menni érte.

„Nem is egyébiránt indított el engem
 Fölkeresni téged , Miklós , édes lelkem ;
 Hanem hogy legyek hű ápoló cseléded ,
 Gondoskodjam róla , mikor mi szükséged.

Akármerre jársz , kelsz , ott legyek sarkadnál ,
 Legyek segítségül , ha bajba akadnál“
 Ezt mondotta Bence s ezenkívül mennyit !
 Ki gyözné azt versbeszedni valamennyit !

Arra határozták , hogy csak ott meghálnak ;
 Bence egy abrakot adott a lovának ,
 Abrak is , kenyér is volt a kápa mellett ,
 Nem röstelte Bence az efféle terhet ;
 Egy öblös tarisznyát is emelt a kápa ,
 Könyökig nyult Bence a nagy tarisznyába ;
 Kihúzott valamit , és így szóla : „itt van !
 Nesze , szolgám , madár-látta cipót ²⁾ hoztam.

Édes anyád asszony ezt neked küldötte ,
 Maga dagasztotta , maga is sütötte ,
 És megparancsolta erős-kegyetlenül ,
 Hogy saját kezébe adjam szegetlenül.“

Azzal átaladta , kést is adott mellé ;
 Néki veti Miklós és ugyancsak szelné :
 De nem hogy a cipó válna el derékon ,
 Hanem a kés tört el , pedig nem volt vékony.

Az öreg csodálta : „ejnye ! hogy a kőben ,
 Fúttá úgy meg a szél az átalvetőben !
 Nézte a kést : hová illik a darabja ,
 Gondolá : jó volna , ha összeragadna.

Hanem Miklós bizony nem esett kétségbe
 Hogy éhen hal , midőn kenyér van kezébe’ :
 Feltöré a cipót tétovázás nélkül ,
 S ime egy darab vas hull ki közepébül.“

Felvette a vasat lába mellől Bence :
 Hát nem darab vas volt , hanem vas szelence ,
 Könnyen felnyitotta , nem volt semmi zárja ,
 Bele nézett , hát csak elállt szeme szája :

Vert arany volt benne , nem kettő sem három ,
 Hanem a mióta megvan a világon ,
 (Pedig kenyérének javát már megette) ,
 Annyit soh’sem látott , azt erősítette.

Hát Miklós nem örült a váratlan kincsen ?

Hogy ne örült volna , abból semmi sincsen ,

Szörnyüképen örült , ugrált örömében ,

A holnapi napot forgatá eszében :

Hogy' veszen majd fegyvert , szép ruhát magának !

Hogyan veszi fejét a ,cseh Mikolának',

Hogy' lesz ez ? hogy lesz az ? — De hányféle hogy-ot,

Hányféle szép dolgot össze nem álmodott!

Mikor mind a ketten eleget örültek ,

Megolvasni a pénzt egy sírdombra dültek ;

Toldi a tokjából egyenként szedte ki ,

Bence pedig tartá a két markát neki.

És így szóla Bence : „no te öreg tenyér !

Ilyet sohsem kaptál , bezzeg viszkethetnél. ³⁾

De minek beszélek , a szám majd hibázik — “

„Nem biz az , kerek szám lett : kijárta százig.

„Most hallgass szavamra , jámbor szolga Bence :

Nesze tedd el , itt van kilencvenkilence ;

De a századikat könnyü helyütt hagyom :

Megiszszuk , mivel most magas kedvem vagyok.“

Váltig ellenkeznék benne a hű szolga ,

Ha nyergén kulacsa ki nem száradt volna :

Kívül nedves ugyan , a harmat megeste ,

De a belsejébe csiholni ⁴⁾ lehetne.

Nem is messze kellett fáradni a végett ;
 Csak közel találtak egy szegény csapszéket :
 Szennyes is , rongyos is volt az öreg csárda ,
 Oda illett volna Hortobágy síkjára.

Egy szomjú kútágas ácsorgott előtte ,
 Bence nyerges lovát a mellé kötötte ;
 Toldi pedig bement : sötét volt a házba ,
 Bele vágta fejét a szemöldökfába.

„Hé ! kocsmáros ! hol vagy ? a teremburádat !
 Alszol , vagy meghaltál ? mért nem gyújtsz világot ?
 „Dehogyan alszom , (kit hoz a forgószól megint ?)
 Itt a mécs , bor is lesz : itce kell-e vagy pint ?“

„Nem kell pint sem itce , hiába is adnád ,
 Egy csöppet se hozz , vagy hozz egy öreg kannát !“
 Elühmgette magát a csaplár e szóra ,
 Gondolván magában : most akadt ivóra.

Bence a tarisznyát béhozá czalatt :
 Miklósnak ugyancsak jól esett a falat ,
 Rakta is szaporán , alig győzte nyelni ,
 Három sem érkeznék vele versenyt enni.

Mikor pedig a nagy kanna megérkezett ,
 Mint a birkozásnak neki gyürekezett ;
 Felhajtá majd félig az öt pintes pohárt ;
 Bence megsokalta : „az istenért ! megárt.“

„Árt, nem árt, én azzal keveset gondolok,
 Terád pedig kicsit tartozik a dolog;
 Ha örül az ember, csak nyüg hogy van esze;
 Temessük el azt ma, itt van, igyál nesze!”

Avval oda adta az edényt Bencének:
 Reszketett a keze az öreg legénynek,
 Nem is bátorkodott inni egyszer sokat;
 Mindig megoldvasta titkon a kortyokat.

Míg ezek történtek a felső asztalon,
 A kemencénél megpendült a cimbalom:
 Egy öreg cimbalmos hevert a szurdékban,
 Már alutt, de fölkel, hallva hogy vendég van.

Toldi meg a kannát felkapá kezébe,
 És kipattant vele vígan a középre:
 Ivott is, táncolt is; majd leszakadt a ház,
 Bence mindig mondta: „megárt a bor, vigyázz.”

„Árt, nem árt, én avval nem gondolok! haj rá!” —
 És az öreg kannát magasan felhajtá,
 „Búsuljon a lovad, elég nagy a feje;
 Nem volt ilyen kedvem, van száz esztendeje.

Kannát nekem csaplár! pintet az öregnek!
 Mert nehéz a kanna: kezei remegnek.“
 Megfogadta a szót a bormérő ember:
 Bence a pintesből iszogatótt renddel.

„Haj rá! haj! lakjuk el a búbanat torát;
 Álmos a csaplárunk: igyuk meg a borát!
 Igyál vén cimbalom: mindjárt rád locsolom.“
 „Belém inkább uram: amúgy iszonyodom.“

Magadéból ingyen! hallod-e kocsmáros!
 Tégy úgy, mintha innál.“ Uram! nem lesz káros?“
 „Ha csak ennyit tudtok,“ monda Miklós „inni:
 Igya meg a föld a maradékot: így ni!“

S végig önté a bort a szoba földjére:
 Rázta fejét Bence s így tett rá, hogy: „éjnye!“
 Toldi pedig rakta ugyancsak a táncát,
 Verte a fejével a mestergerendát.

Széles jó kedvében kurjantott nagyokat,
 Ivott, megint táncolt: megint ivott sokat;
 De mértéket tartott az öreg cimbora:
 Csak aprónként fogyott a pintesből bora.

Egyszer elhallgatott, Miklóst nem dorgálta;
 Nehéz lett a feje, húzta a lócára,
 Elszaladt előle a boglyakemence,
 Felborult ültéből, úgy elgyengült Bence.

Toldi is belé unt a mulatozásba,
 Asztalon leborult két izmos karjára:
 (Meztelen karjában dagadtak az erek),
 Úgy aludt el, úgy hált a hatalmas gyerek.

XI. ÉNEK.

„Meg kell ma itt halni tudod egyikünknek,
Nem szükség a hajó oszlán holt embernek.“

Illosvai.

Fölvevé a hajnal piros köpenyegét,
S eltakarta vele az égboltnak felét,
De nem volt oly kényes a bársony ruhába',
Hogy be ne pillantson a szegény csárdába.

Betekint fél szemmel egy törött ablakon,
Hát csak a cimbalmost látja benn egy padon,
Kinn sem lát egyebet az öreg szolgánál,
A ki dolgát végzi jó Rigó lovánál.

Aztán szétekintte Pesten és Budában,
Nézegette magát a széles Dunában:
Duna folyóviznek piros lett a habja,
Közepén egy barna csolnak úszott rajta.

A csolnakban Toldi, nem egyéb, evezett,
Messze felborzolta a lapát a vizet;
Fényes apró csöppek hulltak a magasból,
Mintha zápor esnék piros kalárisból.

Csak hamar is átkelt Toldi a nagy vízen ,
 Megköté csolnokát a budai részen ,
 Kiszállott belőle s nagy-sebesen méne ,
 Hogy keressen ollyat , a mi neki kéne :
 Szép aranyos fegyvert és ruhát magának ,
 Cifra új szerszámot jó Rigó lovának ,
 A Rigónak , a kit hozott hű szolgálja ,
 Mert otthon is az volt kedves paripája .

Vett is a mit kívánt : paist , szépet , nagyot ;
 Dolmányán a szabó parasztot ¹⁾ nem hagyott ,
 Mindenütt belepte az aranyaszománt ;
 Vett sisakot , páncélt , hét tollú buzogányt ;
 Kopját is , gerelyt is , mindenféle fegyvert ,
 Melyeket Budán a legjobb kovács vert ;
 Ezüstös , aranyos , sallangos szerszámot ;
 Egy szó annyi mint száz : mindent megvásárlott .

Hogy a csárdába ért , felöltözött szépen ,
 Tollas buzogányát forgatá kezében ,
 Akkor bútt fel a nap az ég karimáján ,
 Meg is akadt szeme a fiu ruháján .

A Rigó sem az volt , a ki tegnap estve ,
 Sárral , úti porral szürke színre festve ,
 Hanem fekete , mint a fekete bogár ,
 Elsikamlott szörén a fényes napsugár .

Hát mikor ráadták a nyalka szerszámot ,
 Mint illetett neki , hogy ragyogott csillámlott !
 Mikor hátára ült jó gazdája Toldi ,
 Körülnézte magát s elkezdett táncolni .

Akkor „hop!“ s mint a szél , a ki most szabadúl ,
 Vitte Toldit a ló oly kegyetlen vadúl ;
 Bence könyes szemmel ballagott utána :
 Fájt , hogy búcsut sem vett tőle kis gazdája . —

Mi történt ez alatt a budai szélen ?
 Hallgassatok rá csak , azt is elbeszélem .
 A király sátora vala ott felvonva ;
 Tiszta kék selyemből volt a sátorponyva ;
 Róla , mint az öklöm (ha kicsit nem mondok)
 Lógtak köröskörül oly nagy arany bojtok :
 Messze kiömerszett a többitől , bátor
 Egymást érte ottan a sok úri sátor .

Drága karos rengők dagadóra tömve ,
 Bársonnyal bevonva , arannyal áttörve ,
 Álltak a sátorban gyönyörű szép renddel ,
 Kiknél szebbeket már nem képzelhet ember .

Egy öreg szék is volt a kellő középben ,
 Fényes drágakövel kipitykézve szépen ,
 Nagy arany körmével a földet karmolta ,
 Mely bársony pokróccal szinte be volt vonva .

A sátrak el voltak rekesztve korláttal ,
 Tilos volt parasztnak lépni azon átal ;
 Kívül fegyveres nép és tömérdek ember ,
 Az üres sátrakat majd elnyelte szemmel.

Duna partjaig nyult a korlát kétfelül ,
 Nagy üres tér maradt a korláton belül ,
 Olyan , hogy egy marhavásárnak is elég
 Lenne , ha a marhát oda eresztenék.

Dunapartban egy nagy zászló volt felütve ,
 S tarka-barka csolnak a nyeléhez kötve ;
 Nem különben pedig a pesti oldalon ,
 Lobogó oda fenn , csolnak volt a habon.

Széles utca a viz : ember a sövénye ;
 Közepén a sziget nyúlik fel beléje ,
 Gyilkos sziget volt ez : már heted nap óta
 Vérrel élt , mikép a vérszopó pióca.

Egyszer jön a nagy cseh Buda vára felől ,
 Táncol nagy lovával a korláton belől ;
 Káromkodik csúnyán , a magyart böcsmérli :
 Hogy nincs a ki mérje magát vele mérni.

De ime hirtelen a pesti oldalon
 Nagy örömjaj támad és nagy riadalom :
 Ismeretlen bajnok fekete paripán
 Vágtat a zászlóhoz és mérközni kíván.

Sisakellenzője le vagyon bocsátva ,
 Csúcsáról fejr toll libeg-lobog hátra ;
 Toldi (mert hisz' ő volt) a tollat levészi ,
 Mindjárt ott teremnek a király vitézi ,
 S eveznek a tollal , minthogy tisztök tartja ,
 A cseh bajvivóhoz a budai partra ;
 Vérszín a cseh tolla , fölcseréli vele :
 A bajra hívásnak volt e dolog jele.

Ezalatt a várba gyors híradók mentek ,
 A király lejött és sok nagy úri rendek ,
 A két bajnok pedig csolnokon egyszerre
 Indult s érkezett meg a bajvivó helyre.

Ott Miklós , mihelyest partot ért a lába ,
 Csolnokát berúgta a széles Dunába :
 Mintha korcsolyázna , futott az a habon ,
 Partba vágta orrát a pesti oldalon. ²⁾

Cseh vitéz kérdezé : miért cselekedte ,
 Hajóját a Dunán hogy eleresztette ?
 „Nem egyébért , vitéz“ Miklós így felelt meg ,
 „Hanem hogy egy csolnak elég egy embernek :

Egyikünknek itt ma gyászos lesz a vége ,
 S nem lesz a halottnak hajóra szüksége.“
 Monda Toldi , avval kezét összetette ,
 Buzgón fohászkozva istent említette.

Azután így szóla: „vitéz! addsa kezed:
Te sem bántál soha, én sem sértettelek;
Ha haragunnál is, egy órát sincs hátra,
S a halálos ágyon ki meg nem bocsátna?“

Erre a cseh nyujtá vaskeztyüs tenyerét,
Hogy összeroppantsa vele Miklós kezét;
Észrevette Miklós a dolgot előre,
S a cseh barátságát jókor megelőzte.

Összeszedte Toldi roppant nagy erejét,
S megszorítá szörnyen a bajnok tenyerét;
Engedett a keztyű és összelapúla,
Kihasadozott a csehnek minden ujja ³⁾.

S mint mikor tavasszal, ha lágú idő fordul,
A házak ereszen a jégcsap megcsordul:
Úgy csordult ki a vér minden ujja végén.
Elszörnyedt a bajnok Toldi erősségén.

Aztán megragadta Toldi csak úgy kézzel,
Rángatá a csehet szörnyü erejével,
Ropogott keze közt, elolvadt a teste;
Végre így könyörgött a cseh térdre esve:

„Kérlek édes fiam! ne kívánd halálom,
Minden vagyonomat im néked ajánlom,
Tizenkét vitéznek drága sok marháját,
Vitézlő maganmal minden apródságát.“

Toldinak a szive hajlott a kérésen ,
 „Legyen úgy“ felele „marhádat elvészem ,
 De azt is koránsem magamnak kívánom ,
 Két vitézt megöltél : az anyjoknak szánom.

Most , mint alamizsnát megadom életed ,
 Hanem tégy hit alatt erős ígéretet :
 Hogy habár mély tenger nyelné el hazádat ,
 A mi országunkra még sem teszed lábad .“

Mindent felfogadott a bajnok ijedten ,
 S békével mentek a csolnak felé ketten ,
 Hát egyszer a nagy cseh , neki húzakodva ,
 Toldihoz hátulról hozzá vág orozva.

Szerencse , hogy Toldi a Duna tükrében
 Meglátta s megkapá a kardot kezében.
 Leborult a nagy cseh : „kegyelem ! irgalom !“
 „Eredj , kérd istentől : útag megmutatom.“

S a mely kardot ő az álnok csehtől elvett ,
 Avval adott neki örökös kegyelmet.
 Iziben ⁴⁾ elmetszé fejét a testétől ,
 Piros lett a nagy kard gazdája véréből.

Toldi felmutatja a fejet a kardon ,
 Nagy rivalgás támad két felől a parton :
 Tapsolnak , kiáltnak , zászlót lobogtatnak ;
 Buda nagy hegyei visszakurjongatnak.

XII. ÉNEK.

„Király azért ötlet fejéhez választá,
És tizenkét lóra neki hópénzt adata.“

Illosvai.

Mikor Toldi Miklós megfogá a csehet,
És az ijedtében legott térdre esett,
Igen megörvendett a fenséges király,
Könybe lábadt szeme a nagy öröm miá,
S így szólt az urakhoz, kik mellette voltak:
„Úgy hiszem, ez a cseh nem fog víni holnap;
Most akadt emberre, a ki megtanítja:
Máskor hogy' gyalázza a magyart s hogy szidja.

„De ki az a bajnok? nem ösmered Toldi?
Ki ismeri? Én nem tudom elgondolni;
Nincs egy jóra való vitéz országomban,
A kit ne ismerjek s nevét meg ne mondjam:
De ily erőt, mint a mely van e vitézben,
Én nem tapasztaltam soha emberkézben;
Félek nem magyar lesz; pedig nem lenne szép,
Ha más víná ki a magyar becsületét.

Egyébiránt , legyen magyar , avagy német ,
 Nagy csapástól menti meg a magyar népet ;
 El is veszi tőlem jutalmát gazdagon ,
 Toldi gyilkos öcscse részét neki adom.“

Toldi György e szóra csakugy hüle-füle
 Szét nézett , hallja-e más is ökivüle ?
 Összesúgtak-búgtak az úri emberek :
 Hogy gyilkos öcscse van annak örültenek.

Mikor pedig Miklós a csehet kiszabta ,
 S kisebbik darabját kardján felmutatta ,
 Tüstént parancsolá király ő fensége :
 Tizenkét aranyos vitéz menjen érte.

El is mentek azok szép zászlós sajkával ,
 S vitték a királyhoz Toldit nagy pompával ,
 A király szólt : „bajnok ! nyisd fel sisakodat ,
 Mondd neved s mutassad vitézi arcodat.“

Térdre esett most a király lábainál ,
 S így kezdette Miklós : „o fenséges király !
 Nem vagyok én bajnok , csak egy földönfutó ,
 Hogyan lettem azzá ? tudj' a mindentudó.

Magam sem tudom hogy' esém gyilkosságba ?
 S elzaklatott bátyám a széles világba :
 Én meg ide jöttem feladni tettemet ,
 S várni vagy kegyelmet , vagy büntetésemet.“

Ily bátran beszéle Miklós a királynak ,
 Felnyomá rostélyát acél sisakjának :
 Halvány is , piros is volt az ábrázatja ,
 Mert bánat és öröm osztozának rajta.

Tetszett a királynak szép fiatal képe ,
 Azért nyájasan ily kérdést tön elébe :
 „Nemdenem a Toldi Lőrinc fia volnál ?“
 Miklós a fejével rá ütött e szónál.

Akkor az urakhoz fordult a fenséges
 Király s ekkép tartott hatalmas beszédet :
 „Urak! hű vitézim! ide hallgassatok ,
 Mert nem tréfaság az , a mit most hallotok :

Toldi György testvére ez a vitéz gyermek ,
 S György azon van , hogyan ásson ennek vermet ,
 Hogyan zárhatná ki öcscsét örökéből ,
 Hogyan tagadhatná ki nemzetségéből.

„Tudom minden csinját , mert végére jártam ;
 Azért most szemébe mondom neki bátran :
 Árván maradt öcscsét parasztnak nevelte ,
 Mert nagy erőt sejtett benne s irigyelte ,
 Mert attól félt , hogy a Miklós erős karja
 Az ő hírét nevét homályba takarja ;
 Mert — de'jszen tudja azt az ő gonosz lelke ,
 Öcscsét rangja szerint miért nem nevelte.

„Azt is tudom , hogy ő ingerlé a minap ,
 S úgy talált megütni egy boszantó inast ;
 Kivallák szolgálai , mi módon tartatott
 A testvéröcscsére embervadászatot.

Nem úgy van, Toldi György? de úgy van! a király
 Minek volna , ha nem tudná , ki mit csinál ?
 Egy ilyen testvérrre annyi rosztat kenni ,
 Ki csupán magától ennyire birt menni !“

Nagy tetszés követte a király beszédét ,
 Zsenge korához ily ritka bölcseségét ;
 Toldi György pedig lesüté fejét mélyen ,
 Csakhogy a föld alá nem bútt szégyenében.

A király most szemét Miklóásra vetette ,
 Vállát kegyelmesen meg-megveregette ;
 És monda nyájasan : „ifjú vitéz , állj fel :
 Eladott a bátyád , de többször nem ad el.

„Én neked a földön ím kegyelmet adok ;
 Kérd istent , remélem isten is adni fog ;
 Birjad békességben birtokod ha rád száll ,
 Nem volt az , mióta megvan , jobb gazdánál.

És hogy haragosod ne legyen a szomszéd ,
 Ime bátyád önkényt neked adja részét :
 Vértagadó testvér ! nemde úgy van ? érted ?
 Hogy ősi birtokod öcsédnek ígérted ?“

György meredt szemeket vetett a királyra ,
 Hej dehogy mert nem-et mondani szavára !
 Mert villogott szeme , és iszonyú pogány
 Harag sötétellett a király homlokán.

„Jól van ,“ mond a király „igen , a felelet ?
 „Jól van ! Erről még ma írsz öröklevelet ;
 Most pedig , miután így kipróbáltalak ,
 Mondom : udvaromnál többé ne lássalak.“

Megszólalt most Miklós : „fenséges királyom !
 Bátyám birtokára egy cseppet sem vágyom ;
 A magamé sem kell , legyen tied , bátya ,
 Teljék vele fűsvény szived kívánsága :

Csak azon könnyörgök mostan fenségednek :
 Vegyen be sergébe csupán köz embernek :
 Jó az isten , jót ad : megszerezi kardom
 A mire szükségem leszen , avval tartom.“

Felelt a nagy király : „ne légy olyan gyermek ;
 Hogyan vennék én hitvány közembernek ?
 Királyi fejemhez választalak téged ,
 S mán kezdve tizenkét lóra jár hópénzed.“

De míg ezt elmondta , az alatt leoldott
 Derekáról egy nagy cifra rezes kardot :
 Gyémánt a cifrája , arany volt a reze ,
 Toldinak nyujtotta , s monda : „kösd fel , nesze !“

Semmit se' mondhatna s adhatna királya ,
 A mi Toldinak ily örömet csinálna ,
 Pénzért , gazdaságért hej dehogy cserélne :
 Dárius kincsének még oda sem nézne.

Azért akarta is szépen megköszönni ,
 De a szó nem akart a nyelvére jönni ,
 A király azonban nem neheztelt érte ,
 Mert az együgyű szív nyelvéen nagyon érte.

És hogy örömében ne maradjon hiány ,
 Hogy beteljék mind az , a mit szive kíván ,
 Épen mintha álma kezdődnék most elöl ,
 Anyját látja jöni a korlátok felől.

Elfelejtett mindent és futott elébe ,
 Kimélve szorítá páncélos ölébe ,
 Nem szólott egyik sem , nem sírt , nem nevetett ,
 Csak az öreg Bence rítt a hátok megett.

Végre a nagy öröm , mely szívöket nyomta ,
 Mint a terhes fölleg mérgét kiontotta ,
 Szemökből a zápor bőségesen hullott ,
 Akkor könnyült szívvel Toldiné így szólott :

Lelkemtől lelkezett gyönyörű magzatom ,
 Csakhogy szép orcádat még egyszer láthatom ;
 Be szép vagy ! be nagyon illel leventének ,
 Isten sem teremtett tégedet egyébnek .“

Miklós pedig monda : „nem megjövendöltem ,
Hogy előbb vagy utóbb bajnok lesz belőlem ?
De nem köszönöm azt magam erejének :
Köszönöm az isten gazdag kegyelmének.

Már most Toldi Györgygyel lakhelyet cserélünk ,
Ő Nagyaluba megy , mi pedig itt élünk :
Valaha tán ő is hozzám édesedik ;
Ha nem : irígykedjék míg el nem temetik.“

Így szerette anyját a daliás gyermek ,
Szívét nem bántá még nyíla szerelemnek ;
Nem is lön asszonynyal tartós barátsága ,
Azután sem lépett soha házasságra.

Rettenetes vitéz támadott belőle ,
Kalász módra hullt az ellenség előtte ,
Védte az erőtlent , a királyt , országot ;
Csuda dolgairól irtak krónikákat.

Senki sem állhatott ellent haragjának ,
De ingét is oda adta barátjának ,
S ha nem ellenkedett senki az országgal ,
Örömet tanyázott a víg cimborákkal.

Nem hagyott sok marhát, földet és kincseket,
Nem az örökségen civódó gyermeket:
De, kivel nem ér föl egész világ ökre,
Dicső híre-neve fenmaradt örökre.

JEGYZETEK.

Az ezen , — jeggyel felhozott helyek Illosvaiból vannak átvéve.

Az I. énekhez.

- 1) *Felült Lackó*. Igy gunyolja tréfásan a magyar paraszt azon mezei munkást, ki nap és dolog hevétől bágyadtan a munkára ráunt.

A II. énekhez.

- 1) *Dandárja* : halmaza , csoportosa. Nálunk használtatik.
- 2) *Léha* : gyáva és henye.
- 3) *Csihés* : a kín a többi kifog , belőle tréfát csufot üz , s mindenkinél alább való.

A III. énekhez.

- 1) *Elzüllik* : elvadulva elkóborol.

A IV. énekhez.

- 1) *Toportján* : réti farkas.
- 2) *Zsombok* : zombék. Mint : fazok — fazék stb. Nálunk a zombok divatos. A *zsombik* a zombék-nak hibás kiejtése.
- 3) *Szolgám* : kedveskedő megszólítás ifjabbhoz, nem tekintve az egymás közti ur- vagy szolgai viszonyt.
- 4) *Kisebbik gazda* : a gazda fia, vagy öcsöce. Igy a nőnek a férje öcsöce : *kisebbik ura*.
- 5) *Bimbó , Lombár* : ökrök nevei.
- 6) *Szalonnás ruha* : darabka vászon a tarisznyában , mellybe szalonnát vagy egyéb zsiradékot takarnak.

A VI. énekhez.

- 1) *Félsz* : népies , *félelem* helyett.

A IX. énekhez.

- 1) *Ország utja* : téjut az égen.

A X. énekhez.

- 1) *Imette* : éhren , nem álomban.
- 2) *Madár látta cipó* vagy *kenyér* : Igy kedveskedik a paraszt gyermekének azon kenyérdarabbal , mellyet a tarisznyában útról , vagy mezőről hozott.
- 3) *Viszkethetnél*. A nép tenyere viszketéséből azt jósolja , hogy pénzt fog kapni.
- 4) *Csiholni lehetne* : szikrát fogna a szárazság miatt. —

A XI. énekhez.

- 1) *Paraszt* : puszta , csupasz.
- 2) *Szájhagyomány szerint*.
- 3) *Szájhagyomány szerint*.
- 4) *Iziben* : hamarjában.

A XII. énekhez.

80. l. 4. sor: *Oda sem néz neki*: tréfás kitétel; körülbelől ennyit tesz: fel sem veszi; rá sem hajt.

II.

SZUHAY MÁTYÁS.

DICSÉRETTEL KITÜNTETETT

KÖLTŐI BESZÉLY.

IRTA

TOMPA MIHÁLY.

SZYLMAY MATHIAS

T terem az ember , mint a háti bőr.

A nép.

KÖLTŐI RÉSZLET

TOVÁBBI RÉSZLET

I.

Beh szomorú idő fordult a magyarra!
Egyik fél erre húz, a másik meg arra;
Nem érti meg egymást, nem érti meg sehogy!
S a húzalkodásban erejéből kifogy!

Törökkel, tatárral eleget küzködtünk;
De ha egyetértés lakozott közöttünk:
Csak megvultunk lassan; most egy idő óta
A csókának szemét vájja ki a csóka.

Teremtő szent atyánk! fordítsd dolgunk jóra,
Ne add hogy eljőjön a siralmas óra:
Midőn a vérrel nyert magyar szabadságnak
Idegen kapával mélységes sírt ásnak!

Szuhay Mátyás volt almásszürke lován ,
 Ki így fohászkodott , Tarczal felé tartván ;
 Mellette még három szótlan ifjú haladt ,
 Csürökig dagasztván lovaik a sarat.

Kurucz volt Szuhay , nyakas mérges magyar ,
 Nála a szív bátor , vasgyúró volt a kar ;
 Szabadságot morgott álmában is szája ,
 A kuruczvilágban is kevés volt párja !

Száz kapás szőlőt birt a tarczali hegyen ,
 Hol a gohér , formint és muskatal terem ,
 S a szőlő lábánál kilencz ágú pincze ,
 Kit drága jó borral töltött tele Vincze.

Oda törekedett jó Szuhay épen ,
 Hogy szívének meggyült keserűségében :
 Iván a magyarnak hosszú életére ,
 Magát kidanolná , kisírná kedvére.

Lemenő félben volt már a nap az égen ,
 A kis csapat szótlan üldögélt nyergében ,
 Egy szép barna ifjú volt szomorú kivált ,
 De Szuhay Mátyás hangosan rá kiált :

„Ne búsulj, szerelmes jó öcsém Rékay!
 A köszörű, meglásd, mind azt jóra viszi;
 Sokszor hallottam hogy nagy baj a szerelem,
 Én ugyan istennek hála! nem ösmerem!

Hallom: szép lány, jó lány Vas Benedek lánya,
 S nem akarja neked adni a vén kánya,
 Azt mondja: kurucznak nem adja gyermekét,
 Ördög szánkázza meg a rossz labancz lelkét!

„Nem kell nekem apja tölt verme, gulyája,
 Mond Rékay, csak kell szívem szép Annája;
 Szombaton estére ott termek Karczagon,
 S szépen vagy erővel, de a lányt elhozom!“

„Segítsen az isten!“ Szuhay felele,
 S a kis számu csapat elszakadt kétféle,
 Mert Rékay, három társától bucsúzza
 Kesely lova fékét az alföldnek húzta.

S így dörmögött Mátyás, tekintvén utána:
 „Bárcsak a jó fiú szerencsével járna!
 Sajnálom szívemből, úgy is atyámfia,
 Egy volt a szép anyánk; Both Kata, Zsófia!“

E közben sötét lön , miként az üstfenek ,
 A csikók csak lábról lábra mehettek ;
 Sok vesződés után , éh-szomjan végtére
 Mátyás éjfél tájban pinczejéhez ére.

Leszállván lováról veszi a kulcsokat ,
 De visszahökken a csudálkozás miatt
 Az ajtó betörve és tátva-nyitva van ,
 S lenn ugyancsak isznak , lármázva hangosan.

„Maradjatok fenn a lóval!” társihoz szól ,
 S kihúzáván fokesát a nyeregkápából :
 Lassan lelopózik a pinczegádon ,
 S a dorbézolóknak háta megé oson.

Szuhay Mátyásnak felforrott a vére :
 Labanczok ütöttek bora pinczejére ,
 Szinte fájt a lelke a drága jó borért ,
 Melly a pincze földén egész bokáig ért.

A szép mákvirágok kilenczen lehettek ,
 Köztök egy hordón ült maga Vas Benedek ;
 Ittak , pocskoltak , mocskolták Szuhayt ,
 Kiáltván : a kopasz bárcsak most volna itt !

Ott volt Herkó pater , a balogi barát ,
 Kedvére forgatván kancsót és csutorát ;
 Barátság-szerető s csintalan volt , neve
 Fél-Magyarországon szóbeszéddé leve.

Ő vitte most is a szót : ,uraim , kérlek . . . !'
 Halljuk ! ,Szuhayról egy furcsát beszélék :
 Egyszer kibandúkol a hegyre magában ,
 Midőn a szőlejét kapálnák javában.

Kapja magát , ott egy pipa dohány végett ,
 Rendre kunyorálja az egész sor népet ;
 Megbánta mindenik kapásnak dohányja ,
 De még sem lett tele nagy bélű pipája !

Kopasz Suzhayról , azóta csúfolnak :
 Nagy pipáú , kevés dohányú magyarnak .
 Hé , kevés dohányú , de jó ború medve !
 Felhajtom e kancsót az egészségedre'

,Köszönöm , köszönöm !' . . mennydörgött Suzhay ,
 De a kancsót Herkó pater nem itta ki
 Fehér lett mint a fal , és kijózanodott
 A nagyszájú kilencz pinczetörő legott.

„Ki labancz a ki vagy! tövét nem kapáltad,
 Hogy a hóhér kösse fel minden fajtadat!
 S a hasadt abroncsba csíptetett világot
 Leüté Szuhay, és közéjük vágott.

De magokhoz tértek azok is hirtelen,
 Üssed! ne hagyd magad! kiáltva szüntelen,
 Mátyás félre vonúlt, a czimborák pedig
 Egymást a setétben czibálják, öklözik.

Midőn jól meghagyták egymást, ki hogy tudott,
 Négy kézláb egyenest a lépcsőn felfutott;
 Mátyás boszús vala, de még is nevetett:
 „Nagyapám sem látott ilyen ütközetet!”

S meggyújtván ismét az elaludt világot:
 Két társával ő is a kancsóhoz látott;
 De ím, egy fenálló hordóban meglátja:
 Hogy guggolva lappang Vas Benedek bátya.

Árnyékától soh'sem ijedt meg Benedek,
 Most is csalból inkább, mint félszből búva meg;
 Mert a mint szokták közbeszédben mondani:
 Setéthen az ember apját sem ösmeri!

Gondolkozott Mátyás : mit csináljon vele ?
Jó lesz felfordítani fejével lefele ,
S tetejébe ülni ; de más ész ütötte ;
Rókát fogok ! monda s szavát így kezdette :

„Hej barátim ! tudok s mondanék valamit ,
Ime ezen levél a nagy pecséttel itt
A nagyságos urtól ... mond súgva csendesen ...
Megüllek , ha a szó közülünk kimegyen !

Hej ha ez a titok , melly írva van benne ,
Vas Benedek uram füleibe menne !
Száz tulkot , száz fékes lovat nem sajnálna ,
Csak hogy meg nem tudja soha a vén kánya !“

E közben hátát a hordónak vetette ,
És ültében Vassal egyre billegtetten ;
Ez már készült fejbe vágni a kuruczot ,
De a titok bántá , s visszakuczorodott.

„Rékay öcsémnek jártába' költébe'
Egy futó ló tűnik minap a szemébe ;
Jobban megszemléli , hát a kengyelvason
Lábbal fenakadva valami úr vagyon.

Rékaynak se kell több, utána vágjat,
 Kesely paripája gyönyörű egy állat!
 Megkapja a lónak tajtékos zabláját,
 De már vérbe' fagyba' leli a gazdáját.

Hogy megmosta szépen és magához hozta:
 Az úr egyszerre a nevét tudakozta,
 Megmondá az öcsém, azzal odább állott.
 Ki volt ez az ember? tudom nem tudjátok!

Rékay sem tudja! a király testvére!
 S illy határozat van a megmentőjére:
 Mihelyt feleséget vesz, báróvá leszén,
 Azon kívül kilencz falut kap egészen.

Tudjátok, a fiú Vas lányát szereti;
 De kezét nem nyújtja míg én élek neki!
 Most is Karczagra ment, de utóljára mén,
 Mert ő kegyelmét majd megházásítom én!

Így végezvén Mátyás ravaszul szavait:
 Belsőbb pinczeágba szólítá társait,
 Bementek; s Vas uram bár füstbe ment terve:
 Kibútt s elillantott örömmel eltelve.

Mátyás kijöven két kaczagó társával :
Az üres fenállót elrúgta lábával ,
S gúnyosan kiáltott : ,megállj Vas Benedek ,
A bor árát igen drágán megfizeted !‘

II.

Míg ezek Tarczalon történtek imígyen :
Rékay Karczagnak nagy sietve mégyen ,
Hogy a holott vagyon Benedek lakása ,
Szeretett Annáját minél előbb lássa.

Gazdag volt Vas uram , ménese , gulyája ;
Szénával , búzával megrakva tanyája.
Nem volt gazdagságban párja a kunságon ,
Lányának szépségben e széles világon.

Karczag városában szombat-est volt épen ,
Már a kilenczet is elütötte régen ;
Anna leányasszony , meg az öreg Kata
Titkos beszéd közt a padkán fonogata.

Lelkem-adta Annám! ne nyugtalankodjék!
 Hosszú az éjtszaka, százszor eljöhet még!
 „Hej Kata! de mikor a szívem úgy várja,
 Mint az ágon ülő gerliczét a párja!“

„Nem hiába vártál galambom, édesem!“
 Kialta Rékay belépve sebesen;
 Anna sikoltással esett a nyakába,
 S csókos ajka tapadt annak ajakába.

„Eljöttem szép Annám! áll-e ígéreted:
 Hogy híved e földön mindenütt követed?
 Hogy az isten előtt letett esküvéssel
 A papnak áldása egyesít ez éjjel?“

„Hittel tied leszek még ma, légy nyugodtan!
 Csak azt ne kívánd, hogy atyámat elhagyjam!
 Nem! én vissza jövök, s bátran elbeszélem:
 Ha mindjárt megöl is, hogy te vagy a férjem!“

Alig töltének még néhány pillanatot,
 Sújja Kata: hogy a kocsis már befogott;
 Nincs ittben a nagy úr, az ifjak szabadon
 Repültek tova az abrakos lovakon.

Szemére vágván a karimás kalapot ,
 A szóttalan kocsis sebesen koczogott ;
 Anna híven simúlt Imre kebelére ;
 Éjféltájban a két boldog czélhoz ére.

Kegyess öreg papnál szállt meg a mátkapár ;
 S az egyesíteni szívből akarta bár :
 De ellenálltak még némelly akadályok
 A kocsis egyszerre ajtót nyitá rájok.

Ki midőn levette karimás kalapját ,
 A leány rémülten ösmeré meg apját
 Csak nem kövé váltak az ijedség miatt ,
 De az öreg ejte illetén szavakat :

„„Tisztelendő uram ! Vas Benedek nevem ,
 Ez ifjú mátkája szeretett gyermekem ;
 Legfőbb kívánsága atyai szívemnek ,
 Hogy szent eskü által most egygyé legyenek !““

Úgy tetszett a párnak , hogy ez mind csak álom ,
 S mi boldogok voltak a szép valóságban !
 Midőn összetévé az öreg kezöket ,
 Az úr szolgájával elmondák a hitet.

Ölelte, csókolta gyermekit Benedek,
Tétetett azután erős kötést velek :
Hogy kit váratlan ér közülök szerencse,
Párjával közös lesz rangja, neve, kincse.

Kedves Annám! birom szivedet, kezedet,
Nagyobb szerencsém már a földön nem lehet!
Szólt Imre. „„Ki tudja!““ felelt rá Benedek,
S jövő perczben Karczag felé repültenek.

III.

Reggel a városon volt Annáról beszéd ,
Egyik szóla : megholt ; más : elveszté eszét ;
Ez mondá : elszökött ; az : de biz ellopták !
Kútba ugrott ; férjhez erőszakkal adták.

De minden embernek elállt szeme , szája ,
Hogy rá húzta Kúnság legbarnább bandája.
Hogy a fösvény Vasnál tíz ökröt levágtak ,
S behullt a feneke száz hordó- s tonnának.

Hivatalos vala boldog boldogtalan ,
Négy nap , négy éjtszaka vigadvák úntalan ;
Kalács , bor kifogott cigányon , koldúson ,
Még a vándorlót is elfogták az úton.

Piros kún menyecskék , szálás szép kúnfiak ,
S teljes keblü szüzek tánczban mulattanak ;
A kerek mellbimbó , vékony patyolatát
Mint egy fényes tallér úgy izzasztotta át.

Herkó páter is a vendégek közt vala ,
Az éltesebbekkel beszélt , borozgata
Szóval , olyan lakzit csapott Vas Benedek :
Mellyhez hasonlót nem látott minden gyerek !

IV.

Még Karczagon állott a nagy lakodalom :
 Kurucz Szuhay az almásszürke lovon
 Vas uram tanyáján termett hamarsággal ,
 Utána száz meg száz szegény üres zsákkal.

S szólott: ,atyafiak ! tudom , hallottátok :
 Hogy Benedek uram ma nyert báróságot ,
 Rám bízta hogy e nap emlékezetére
 Igazítnálak rá tölt búzavermére ;

És ő kegyelmének ez a jó'karatja :
 Vigyen ki , mennyit bír , egy pénz nélkül adja !
 Köszönet fejében csupán csak azt kéri ,
 Egyegy üres zsákot vigyetek majd neki !'

Még csak egy lélek sem volt józan a tanyán ,
A kapzsi szegénység rakodott szaporán ,
S elhatolt görnyedve , majd a földre húzza
Némellyik orrát a nehéz tiszta búza.

Mátyás uram pedig felkapván lovára :
Fenyegetve nyújtá izmos öklét hátra ;
,Hahaha ! bor , búza magától nem terem ,
Az üres hordóért nesze üres verem !‘

V.

Megvolt a nagy lakzi ; de buzája miatt
Majd megütötte a guta Vas uramat ;
Hát még midőn a nép szállongott a zsákkal :
Tölte minden perczet méreg-, boszúsággal.

S múlt az idő. Élt az új pár nagy boldogan ,
Míg a báróságot várta Vas nyugtalan ;
Néha ki-kifakadt , de múlt boszusága ,
Rángatván nagy bajszát fürge unokája.

VI.

Vas a Hortobágyon egy idő jártával
Összeakad egyszer Szuhay Mátyással..
„No hát labancz uram , emez rá kiáltott ,
Mikor iszszuk be már az új báróságot ?!

Benedek elbámult , s fülig veresedett . . .
„„Tatár lapítsa meg a kurucz fejedet ! . . . ““
S fél boszú-, fél kedvvel szólott , hogy haza ért :
„„Nem adnám kis Benczét ezer báróságért ! ““

Yes a standing on any side indeed is a standing
 Orestes of course, though his presence is not
 No but before him, I may be killed, but still
 himself, he is the only one who is not

He is the only one who is not
 "I am the only one who is not"
 "I am the only one who is not"
 "I am the only one who is not"

III.

BOSNYÁK ZSÓFIA.

KOSZORÚZOTT LEGENDA.

IRTA

GARAY JÁNOS.

III

BOZNYA K. N. S. Ö. F. I. A.

Külden's győzni tanulj.

Kölcsey.

KÖZÖSSÉGI TUDÓSBIZTOSÁG

1841

BOZNYA K. N. S. Ö. F. I. A.

I.

A' Vág kies völgyében, Trencsén 's Thurócz között
Kápolna állott egykor nagy sziklacsúcs fölött ;
Alatta vadmerészen szirtekről szirtre hág ,
'S pajkos , szilaj kedvében tajtékot túr a' Vág.
Istent kísérte minden , kit erre vitt uta ,
(A' nép azért emelte a' kápolnát oda) ,
Akár a' bérczes útnak félelmes szorosát ,
Akár a' vad folyónak medrét hatolta át.

A' sziklakápolnácska a meredek falon
Mindenkinek kalauzúl volt a nehéz uton ;
'S a' ki veszélyben forgott , ki abból jö vala ,
Egykép a' szüz anyának képéhez járula ,
Melly benn , fiával karján , gyertyák 's virág között ,
Miket hit és ahítat bokrétává kötött ,
A' kis , de szent oltárról , mint élő szent malaszt ,
Oly égien mosolygott mindenkinek vigaszt !

A' képet egy kegyes hölgy tüzé fel itt maga ,
 A' hős Bosnyák Tamásnak leánya , Zsófia ,
 Midőn Sztrecsén várában hős Wesselényivel
 Fején a' szüzi pártát nászlomb cserélte fel ;
 Hogy , melly előtt mint gyermek olly sokszor térdele ,
 A' kép is a' környékbe költözzék el vele ,
 Csatolt hozzá erszényt is , arannyal gazdagot ,
 Ne lásson a' kápolna szükségben szük napot.

'S ott volt a' kápolnában a kép sok éven át ,
 Erősítvén a' környék népét és vándorát ;
 Csak egy nem jött feléje , egy nem kereste meg :
 Szép és szerelmes hölgye hős Wesselényinek.
 Honn tartá őt keserve 's a' kínos gyötrelmem ,
 Mellyet terem szivének csalódott szerelem ,
 Mellyel lefekszik éjjel , mellyel reggelre kél ,
 'S irt a' kerek világon sebére még se' lél.
 Mert a kinek éltehez kötötte életét ,
 Reménye , boldogsága 's szerelme' özvegét ,
 Kivel , mint hű társával hű gerle , élni vélt :
 A' gerletollon férje sasszárnyakat cserélt.
 'S nem értve a' kebelnek hőbb gerjedelmeit ,
 Nem érezvén a' szívnek szentebb érzelmeit ,
 Feledve a mit esküdt isten 's oltár előtt :
 Bujában hagyja veszni a' szende keblü nőt.
 'S mig őt a' nagy világba erősebb szenvedély ,
 Hír- és tettszomj ragadja , melly vész- 's kalandban él :
 Ezt házi tűzhelyénél emészti fájdalom ,
 'S lön a' dicső rózsából egy halvány lilium.

II.

A' szenvedés pohara gyakorta semmi más,
Mint istennek malasztja, szent, égi áldomás,
Mit isten csak kiváltkép nyújt választottinak:
Százszorta boldogok, kik belöle ittanak!
Így üdve Zsófiának könyüiből fakadt,
A' földi kín az éghez nyitván neki utat;
A' szenvedés' tüzében gyémánttá tisztula,
'S bánatja' fellegéből hasadt ki hajnala.
Imában 's jótevésben kereste vigaszát,
'S föllelte a kettőben, mit e két angyal ad:
Vigaszt és nyugalmat. Templommá lett a' vár,
Benn szeretett 's jóságban a hölgy az áldozár.
Nem volt a' tér vidéken templom vagy imahely,
Mellyet dús áldozattal ne látott volna el,
Nem oltár a' vidéken, a mellyre ön keze
Hímvarratos ruhát vagy terítőt nem tüze.

Nem jött szegény, kincséből kivel nem osztozék,
 A' szenvedő házából vigaszszal távozék:
 És lön Sztrecsén szegények 's árváknak csarnoka,
 'S a' boldogító angyal benn a' vár' asszonya.
 'S ha mégis néha szívéen fölkelt a régi kín,
 'S egy-egy könnyü csillámlott pillája' árnyain:
 Ki fogja ráhajítani a' vádolás' kövét,
 Ha vissza-visszavágyá elvesztett édenét?
 Ha a' remény' csalóka kecsegtetésiben,
 Bár százszor megcsalódva, gyermekdeden hiszen:
 Hogy hosszú szenvedése végtére kitelik,
 'S a gyötrelem' tövisén rózsája megnyílik?
 De ím! vigasztalásnak helyette híre jár,
 Hogy férje hűtlenül a' végsőt kísérti már:
 „Nejével a' törvényes kötést megbontani,
 'S választott új arával új frígybe állani.“
 'S hogy lánczait könnyebben téphesse szét a' kéz:
 „Vallását is tagadva, új hitcserére kész.“
 Hol a' villám, melly inkább sujthatna mint e' hír?
 A' szív, melly ennyi 's illy kint tovább viselni bír?
 A' hírre Zsófiának megtörnek térdei,
 Szemében jéggé fagynak megáradt könnyei,
 Keblében elszorúl a' sokáig szenvedt szív,
 A' vég erő lelkében élethalálra vív.
 „Isten! te adtad e' kint, kiált, elviselem!
 De megbocsásd, alatta ha megtör kebelem!“
 'S estében pillantása a' fészületre száll...
 'S a' szenvedő szeretet' jelképén írt talál.

III.

Meddig feküdt aléltan a' kínos súly alatt ,
Nem tudni , a' szegény hölgy ; az éj nagyot haladt ,
Midőn ájulatából föléledett szegény ,
Ah ! milly vigasztos képek lebegtek el szemén !
Mint szomjas útaxó , ha fris érből ihaték ,
A' látott képek által akkép erősödék ;
Bizonynyal égi angyal érinté meg szemét ,
Hogy a' kétségbesésben ne törjön szíve szét.
A' látott édes álom mint tűz ég kebelén ,
Előtte leng szünetlen mint tündértünemény ,
„Követlek , égi intés !“ kiált és útra kel ;
'S rég érezett örömben dobog fel a' kebel.
'S ment , bár az örkakas künn másodsxor szóla már ,
'S ben a' szobák' órája éjféf' tájára jár.
Ment , mint futó csillagzat a' látott kép felé ,
Léptét ahítat és vágy szélként sietteté ;

Ment pongyolán a' mint volt , kis lába meztelen ,
 Egy bot kezén , keresztke a' hattyu kebelén ;
 Ment , és az egy , ki látta , a' várkapus vala ,
 Azt is kíséretétől eltiltja most szava ;
 Ment , és az éj sötétét nem látják szemei ,
 Az ősz' csipős szellőjét arczán nem érezi.
 Körötte vad vihar dúl , szél és eső verik ,
 Talpát a könek éle 's tövisek vérezik.
 De ő előbb 's előbbre csüggedtelen siet ,
 Míg a' kis kápolnához elér a' Vág felett . . .
 Így áll az üldözött őz , sok zaklatás után ,
 Fáradtan és lihegve egy szikla' szorosán .

És ím , csodák' csodája ! mindent akkép talál
 A' mint álmában látá : a' szent hely fényben áll ;
 Oltár 's a' kar világolt , szólott az orgona ,
 De , a' ki benne volna , embernek nincs nyoma.
 Csak a' boldogságos szüz , mint élő szent malaszt ,
 Mosolyg az érkezőre kegyelmet és vigaszt.
 A' kis , de szent oltáron gyertyák 's virág között ,
 Miket hit és ahítat bokkrétává kötött.
 A' kép , mellynél mint gyermek olly sokszor térdele ,
 Mellyet sok év előtt e' szent helynek szentele ,
 A' régi , drága kép az , melly megjelent neki ,
 'S öt éjnek éjjelén olly csodásan csalta ki.
 A' hölgy öröm-sikoltva a' kép felé repül ,
 Kéjeknek mámorába merül magán kívül.
 „Te légy vigasztalásom , fájdalmak' asszonya !
 Kiált , te nyújtsd a' gyógy-írt szivem' fájdalmira !“

Szólt és a' szent anyának előtte leborúl,
Mint gyors eső' patakja szeméből könye hull.
'S imája buzgó, benső; imája szent vala
Leszállt hozzá az égből az úrnak angyala..

IV.

És már az éj legördül, a' hajnal is hasad,
Utána nyomban a nap mint bimbóbul fakad;
Fény árad el a' földön, megpezsdül a' világ,
A' nap' verő sugára mármár délpontra hág:
'S még mindig elmerülve az égi szüz előtt,
A' sziklakápolnában lelé az esdezőt.
Körötte földig égve a' gyertya hamvadoz,
'S az oltármécs perczegve vég fényben lobbadoz;
Az éji orgonának 's éneknek nyoma sincs,
'S csodák' csodája! zárban az éjjel nyilt kilincs!
De mind e' változásra a szép hölgy nem figyel,
A' buzgó szent imával olly telve a' kebel ...

Délben delet csöngetni a' pór egyházi jő,
Minő had ez? mi nép ez, melly véle érkező?
Egy úriakból álló szilaj vadászcsapat,
Melly erre nyargaltában a' kápolnába hat.

Ő az, a' hűtelen férj, karján egy hölgy vagyon,
 Lovag-vadász köntösben, egy ékes Amazon ...
 Ki mondja, hogy esetből lett e' találkozó?
 Mindenható az isten 's igaz jutalmazó!

Mint a' kinek szeméről fátyolt takarnak el,
 Csodás varázs történik hős Wesselényivel:
 Isten' kezére ismer, megrendül belseje ...
 Az Amazon fölött mi szebb fényben áll neje!
 „Te vagy!“ — kiált, 's nejéhez az oltárhoz rohan,
 Egy pillanat — 's a' hív nő karjába zárva van —
 „Te vagy, te lélsz, te voltál szerelmem, mindenem!
 Oh hogyha megbocsáthatsz, bocsáss meg énnekem!“

És a' sokat szenvedt hölgy eszmél, néz szerte szét,
 Álmodni vél és újra lezárja szép szemét;
 De ölelő karokban csókok közt fuldokol,
 Arczán, kezén bűnbánó férjének könye foly.
 'S a' rég nem érezett kéj villanyként rezgi át,
 Szívét mondhatlan érzés, láng tölti el agyát,
 Sír és mosolyg egyszerre, ah! hogy nem bírja el!
 'S egyszerre ennyi üdvön szétpattan a' kebel!

Így húny el az oltárláng, midőn tövig leég,
 Előbb, mint elenyészik, fellobban újra még;
 Az áldozó nap is, melly rózsák közül kele,
 Húnytát az égre újra rózsákban festi le.
 Ki mondja, hogy nem isten intéze újra itt?
 Ő az, ki megszámitá a' hölgynek könyeit,
 Ő adta meg, mit esdett, sok szenvedés után,
 Hogy újra lássa üdvét a' megtért férj' karán.

De hogy többé csalódás ne érje szívhonát ,
Kötésül érte égbe fölvitte őt magát.
A' férj pedig bünéért azzal büntettetett :
Hogy , kit megünt éltében , holtan szeresse meg !
Mert , im! csodák' csodája ! napról nap múlik el ,
Hónap telik hónapra , ezt év emészti fel :
'S a' szép halott , miképen halála' reggelén ,
Ott fekszik egyre épen a' síri bolt' ölén.
És évről évre híven a' férj hozzá lemén ,
Mereng a' halvány arczon , sugártalan szemén ,
Kezére csókokat hint , könnyyel áztatja meg . . .
Hiába ! a' dicső hölgy örökre szendereg !
'S így éli túl húsz hosszú 's még három éven őt ,
Ki néki élve holt volt ; 's most halva él , a' nőt.
Hozzá bucsút járt a' nép , a' jámbor hegylakó :
„Az úr kegyes , mondották , de bölcs 's igaz bíró !“

V.

A' vár , a' kápolnácska a' sziklacsúcs fölött ,
Már rég elpusztulának harc és vihar között ;
Csak a' szilaj folyó zúg alattok még , a' Vág ,
A mint pajkos-merészen szirtekről szirtre hág.
Rom 's pusztaság lön úrrá Sztrecsénen és urán ,
Kóró 's haraszt az úrnő' beomlott sírlakán ,
Fölötte két századnál régibb a' mohlepel ,
De a' dicsőt maiglan nem hamvaszthatta el.
Miként halotti ágyán , halála reggelén ,
Láthatni őt maiglan megszentelt fekhelyén
Teplicska' templomában , hová szent áhitat
Helyezte őt későbben , hív őrizet alatt.
A rombolatlan szép test , mint egykoron vala .
Az arcz' nemes vonásin szelídség' angyala ;
Halvány , kicsinded ajkin mint régen , egykoron ,
A' jószág' mosolyával vegyül a' fájdalom.

Emléke a' vidéken köz tisztelet leve ,
A' népnek hagyományos emléke sírköve ;
A' hagyományos emlék ajakról ajkra száll —
Fölötte az utókor szent kegyelettel áll.

T. Madai

200 -

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

9302

